

บทความวิจัย

พุทธกรรมะบวนทัศน์สำหรับการดำเนินธุรกิจ

ศักดิ์ชัย อนันต์กรชัย

๑. กระบวนการทัศน์แห่งความแปลงແຍກของตะวันตก

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในยุคสมัยโลกวิถีนี้ ได้เข้ามายิงนาประเทสเข้าไว้ด้วยกันให้เป็นชุมชนหนึ่งเดียว ที่เรียกว่าหมู่บ้านโลก (Global Village) เครือข่ายโทรคมนาคมทำให้ผู้คนจากที่ใดก็ตามที่สามารถเข้ามายิงกับผู้คนจากที่ใดก็ตามได้เพียงเลี้ยงวินาที เครือข่ายข้อมูลช่วยสารทำให้ผู้คนจากที่ใดก็ตาม ตะวันตก สามารถทราบความเคลื่อนไหวของผู้คนในที่ใดก็ตามของโลกได้เพียงคอมพิวเตอร์ปุ่มเดียว การคมนาคมสมัยใหม่สามารถขนย้ายผู้คนจากประเทศพัฒนาไปยังชุมชนลึกลับในป่าดงดิบที่อยู่อีกมุมหนึ่งของโลกได้ในเวลาอันรวดเร็ว ในขณะที่พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้สร้างวิถีนากการแห่งการบุกป่าโลกให้แบบสนิทมากขึ้น แต่ผู้คนสมัยใหม่จำนวนมหาศาลลับมีความรู้สึกแปลงແຍกอย่างสม่ำเสมอ ความเร่งรีบในการทำงานในปัจจุบันทำให้ผู้คนแปลงແຍกับตนเองมากยิ่งขึ้น โดยจะเห็นว่า ความเหงาและความรู้สึกโศกเดียวเป็นอารมณ์ที่ผู้คนในเมืองกำลังเผชิญอยู่อย่างต่อเนื่อง การมุ่งแสวงหาความสำเร็จทำให้ผู้คนแปลงແຍกต่อ กันอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ผู้คนในเมืองจำนวนไม่น้อยที่อาศัยอยู่ในอาคารเดียวกันแต่กลับไม่รู้จักกัน เพื่อนร่วมงานจำนวนมากพยานหลักเดียวที่ได้และในเวลาใดๆ ไม่สามารถทำให้ผู้คนเข้าใจกัน และไม่สามารถสร้างสัมพันธภาพอันมั่นคง แต่กลับสร้างความห่างเหินมากขึ้น เหตุการณ์ก่อการร้ายที่เกิดขึ้นตามสถานที่ต่างๆ ทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ 911 ณ อาคาร World Trade Centre ในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ หรือการลอบวางระเบิดในประเทศสเปนในปีลักษณะ เป็นเครื่องพิสูจน์ ปรากฏการณ์แห่งความแปลงແຍกของผู้คนสมัยใหม่ที่นำสะพิงกลับนี้ การมุ่งแสวงหาทำไรอย่างไม่รู้จัก

พอทำให้บรรณาธิการเขียนต่างๆ ระดมสร้างนิยม แต่ผลิตภัณฑ์ใหม่ อย่างไม่หยุดยั้ง จนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง เกิดวิกฤติการณ์ทางธรรมชาติ สร้างความเดือดร้อนแก่ทุกส่วนร่วมในทุกภูมิภาค ชื่อ “เอฟ ชูเมกเกอร์” ได้ตั้งคำนำอย่างน่าสนใจ “ป่วยภารณ์นี้” ว่า “โลกกำลังเกิดอะไรขึ้น ในขณะที่เราเพิ่บพร้อมไปด้วยความสำเร็จอย่างสูงส่ง เราเมื่อเทคโนโลยีที่ทำให้เกิดภัยคุกคาม ไม่ได้เลยในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ แต่แล้วเราจะดับต้องมาเผชิญกับปัญหาของความอยู่รอด ว่าจะอยู่รอดหรือไม่”

กระบวนการทัศน์แบบแยกส่วน

นักคิดจำนวนหนึ่งเห็นพ้องต้องกันว่า ความรู้สึกแบบแยกของมนุษย์ต่อสิ่งรอบข้างมีสาเหตุหลักมาจากการบวนทัศน์แบบลดทอน ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อมนุษยชาติ และต่อวิทยาการสมัยใหม่ลดอด ๓๐๐ ปี ที่ผ่านมา นับแต่ศตวรรษที่ ๑๗ พฤติจีอฟ คาบรร่า ได้กล่าวไว้ในหนังสือ จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ได้อธิบายชัดเจนว่า การบวนทางความคิดแห่งพิสิกส์ดังเดิม ที่มีทัศน์แบบกลไก นั้นมีรากฐานอยู่บนปรัชญาของเรอเน เดล์คต์ ทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ของไอแซก นิวตัน และวิชีวิทยาทางวิทยาศาสตร์ของฟรานซิส เบค่อน การบวนทัศน์แบบแยกส่วน หรือแบบลดทอนนี้มีหลักการว่า วัตถุคือหน่วยย่อยพื้นฐานของปรากฏการณ์ ต่างๆในโลก ในการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆอันซับซ้อนของโลก หรือการเข้าใจภาพรวมของโลกนั้น จำเป็นต้องลดทอนแยกส่วนสิ่งต่างๆ และศึกษาถึงกลไกการทำงานของแต่ละหน่วยย่อยพื้นฐาน การบวนทัศน์นี้จึงเปรียบโลกและจักรวาลเป็นเสมือนเครื่องจักรขนาดใหญ่ ที่ประกอบจากวัตถุหลากหลายชิ้นส่วนจำนวนมากmanyที่สามารถแยกจากกันได้ ดังนั้น กลไกของเอกภพจึงเป็นเพียงเครื่องจักรกลที่มนุษย์สร้างขึ้น และสามารถควบคุมได้ตามความปรารถนาด้วยการควบคุมชิ้นส่วนปอยพื้นฐานเท่านั้น

จุดเริ่มต้นของกระบวนการทัศน์แบบกลไกก่อกำเนิดขึ้น เมื่อเคล็ดศาสตร์ได้ข้อสรุปที่เป็นคำกล่าวของพระที่ว่า “ฉันคิด ดังนั้น จึงมีตัวฉัน (I think, therefore I am)” และได้นำมาสร้างเป็นหลักเกณฑ์ที่ทั่วไปว่า สาระของธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์คือความคิด และถึงต่างๆที่เรารับรู้ได้อย่างแจ่มชัดและแน่นอนเท่านั้น คือความจริง ความคิดที่แจ่มชัดและแน่นอนเช่นนั้น เข้าเรียกมันว่า “ญาณทัสนะ” และเขายืนยันว่า “ไม่มีหนทางอื่นใดไปสู่ความรู้ที่แน่นอนของสัจจะได้ ยกเว้นญาณทัสนะที่มีหลักฐานและมีการนิรนัยอันจำเป็น”

วิธีการของเดส์คาสต์เริ่มต้นจากการวิเคราะห์จำแนกจากแจง และแยกแยะความคิดและปัญหาออกเป็นหน่วยอย่างๆ ต่างๆ และจัดเรียงขึ้นส่วนเหล่านั้นขึ้นใหม่ตามหลักการแห่งตรรกะ ซึ่งต่อมาได้กล้ายเป็นเอกสารชนิดของความคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ และได้ครอบงำวิธีคิดของผู้คนมานานถึงทุกวันนี้ หลักการเรื่องความคิดของเดส์คาสต์ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อนักวิทยาศาสตร์ทั่วโลกคือ เรื่องของการแบ่งแยกระหว่างความคิดและจิตใจ เดส์คาสต์ได้สรุปว่า ทั้งสองสิ่งนี้แยกจากกัน และมีความแตกต่างกันโดยพื้นฐาน จึงยืนยันว่า ความคิดเกี่ยวกับร่างกายนั้น ไม่มีเรื่องของจิตใจปนอยู่ด้วย และความคิดเกี่ยวกับ

^๖ บี เอฟ ชูเมกเกอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, แปลโดย ภาวนा ยมกนิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภมลีมท่อง, พ.ศ. ๒๕๕๘, หน้า ๑๗๖.

๑๖ พระอิศวาร์ จุติเบสิยันแห่งศกวรรษ ๑, แปลโดย พระประชา ปสนุนธมโน และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : นุสานิธิภัณฑ์คืนทอง, ๒๕๔๔, หน้า ๕๙.

จิตใจนั้น ก็ไม่มีเรื่องของร่างกายเข้ามาเกี่ยวข้อง^๓ การแบ่งแยกกายออกจากจิตได้กลายเป็นพื้นฐานความคิดแบบตะวันตก

สำหรับเดส์คาตส์ เอกภาพทางวัตถุคือเครื่องจักรที่ปราศจากจุติมุ่งหมาย ชีวิต และจิตวิญญาณ ธรรมชาติดำเนินไปตามกฎแห่งกลไก เดส์คาตส์ได้เปรียบเทียบชีวิตกับเครื่องประดิษฐ์จักรกลไว้อย่างชัดเจน ว่า “เราเห็นนาฬิกาน้ำพุประดิษฐ์ ໂรงสี หรือเครื่องจักรอื่นๆ ในท่านองนี้ แม้ว่าเครื่องจักรเหล่านั้นจะเป็นเพียงสิ่งประดิษฐ์จากมนุษย์ ซึ่งไม่มีความสามารถในการเคลื่อนที่ไปในทิศทางอันหลากหลายได้ด้วยตัวเองก็ตาม แต่ข้าพเจ้าก็มองไม่เห็นความแตกต่างระหว่างเครื่องจักรที่ประดิษฐ์โดยช่างฝีมือ และหน่วยชีวิตต่างๆ ที่ธรรมชาติได้เสกสร้างขึ้นเอง”^๔ เดส์คาตส์ได้ขยายการเปรียบเทียบร่างกายมนุษย์กับนาฬิกาไว้ว่า “ผู้เดือนร่างกายของคนเรา ก็เหมือนกับเครื่องจักร... ในความคิดของผู้..... ผู้เปรียบคนป่วยกับนาฬิกาที่มีการประกอบไม่ได้พอดี และเปรียบคนที่มีสุขภาพดีกับนาฬิกาที่มีการประกอบอย่างดี”^๕ จึงไม่น่าแปลกใจที่ในปัจจุบันทศนัที่ว่า สมองคือกลไกศูนย์กลางสำคัญหนึ่งเดียวของชีวิตมนุษย์เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในระดับสากล

ໄอยเชก นิวตัน ได้สร้างต่อแนวคิดของเดส์คาตส์ และเป็นผู้พัฒนาระบบทัศน์ที่ธรรมชาติแบบกลไกให้เป็นสูตรทางคณิตศาสตร์ที่แม่นยำ ขั้นริบภาพของนิวตันก่อร่างจากการผสมผสานแนวคิดของเดส์คาตส์ เข้ากับหลักการทางวิทยาศาสตร์ต่างๆเข้าไว้ด้วยกัน ก่อทำให้เกิดทฤษฎีฟิสิกส์แบบนิวตัน จัดเป็นความสำเร็จสูงสุดของวิทยาศาสตร์ในศตวรรษที่ ๑๗ และได้สร้างทฤษฎีทางคณิตศาสตร์ที่แน่นอนเกี่ยวกับโลก ซึ่งยังคงเป็นกระบวนการทัศน์พื้นฐานที่มั่นคงของความคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ส่งท่องความถึงปัจจุบัน

ในทศนัทของนิวตัน วัตถุประกอบด้วยอนุภาคของสาร ที่มีขนาดเล็ก เป็นของแข็ง และทำลายไม่ได้ ที่เรียกว่าอะตอม แต่ความหมายของอะตอมของนิวตันแตกต่างจากความหมายของอะตอมในปัจจุบัน กันอย่างคือ นิวตันนิ่งทัศน์ว่า อนุภาค หรือ องค์ประกอบของอะตอมเกิดจากเนื้อสารชนิดเดียวกัน ความแตกต่างระหว่างสารสองชนิดไม่ได้เกิดจากน้ำหนัก หรือความหนาแน่นของแต่ละอะตอม แต่อยู่ที่ความหนาแน่นของการรวมตัวกันของอะตอมเหล่านั้น หน่วยย่อยพื้นฐานของสารมีขนาดแตกต่างกันได้ แต่ประกอบจากสิ่งเดียวกันเท่านั้น และปริมาณทั้งหมดของเนื้อสารของวัตถุจะถูกกำหนดจากมวลของวัตถุนั้น

ในกลศาสตร์แบบนิวตัน ปรากฏการณ์ทางกายภาพทั้งมวลจะถูกตัดตอนเหลือเพียงการเคลื่อนที่ของอนุภาคที่เกิดจากแรงดึงดูดระหว่างกัน ผลกระทบแรงนี้ที่มีต่ออนุภาค หรือวัตถุใดๆ สามารถอธิบายเป็นคณิตศาสตร์ด้วยสมการการเคลื่อนที่ของนิวตัน คือ เป็นรากฐานของทฤษฎีกลศาสตร์แบบดั้งเดิม (Classical mechanics) กฎเหล่านี้เป็นกฎตายตัวเกี่ยวกับการเคลื่อนที่ของวัตถุ และยังเป็นทฤษฎีที่ใช้ อธิบายการเปลี่ยนแปลงปรากฏการณ์ต่างๆ ในโลกทางกายภาพ ด้วยหลักการนี้ เอกภาพทั้งหมดถูกจัดไว้ในสภาพของ การเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เปรียบเสมือนเครื่องจักรกลที่ถูกควบคุมโดยกฎคงที่ต่ำต้น หรือ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ โลกและจักรวาลคือเครื่องจักรที่มีลักษณะเป็นเหตุและผล พร้อมกับถูกกำหนดไว้ ตายตัว สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีสาเหตุที่แน่นอน และนำไปสู่ผลที่เที่ยงแท้แน่นอนเช่นกัน ดังนั้น ความเป็นไป

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๒.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓.

ของส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบนี้สามารถคำนวณและคาดการณ์ได้ด้วยหน้าได้คือปัจจุบันและแม่นยำ

กระบวนการทัศน์แบบแยกส่วนเป็นพังผืดจำต่อการก่อร่างของแนวคิดป้าเจกนิยม ที่เลี้ยงเห็นประโยชน์แห่งตนเป็นหลัก จัดเป็นรากฐานทางความคิดของอารยธรรมนุชย์สมัยใหม่ จนที่นั่น ลูกคือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสานต่อแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ของนิวตันให้กล้ายเป็นค่านิยมพื้นฐานทางสังคม ลูกได้ประยุกต์ทฤษฎีกลไกของนิวตันให้เป็นกฎหมายสังคม ซึ่งต่อมาไม้อิทธิพลอย่างสูงต่อทฤษฎีเศรษฐกิจศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน โดยได้กล่าวว่า “การกระทำใดๆ ถ้าได้รับเป็นสิ่งที่ดี ถ้าเป็นการสร้างความพึงพอใจให้แก่บุคคล แต่ความเลวาก็คือสิ่งที่ลดพึงความพอใจ หรือสร้างความเจ็บปวด”^{๑๒} ทั้งหมดนี้นำไปสู่การแสวงหาประโยชน์แห่งตน ซึ่งลูกคือที่นี่ที่เดียวที่เป็นกฎหมายของธรรมชาติมนุชย์ ลูกพยายามเชื่อมโยงกฎหมายดึงดูดทางสังคมในทัศนะของตนเข้ากับระบบจักรวาลกลไกของนิวตัน โดยอธิบายว่า ในโลกเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วยป้าเจกน์ที่มีอิสรภาพต่อ กัน ผู้ซึ่งลูกชักจูงเข้ามาร่วมกัน ลูกพันกันและกัน ด้วยพังผืดของผลประโยชน์แห่งตน โดยที่แต่ละคนพยายามแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเอง ซึ่งจะทำให้ป้าเจกน์และสังคมได้รับผลดีตามไปด้วย^{๑๓} คำอธิบายนี้คือ การปรับกระบวนการทัศน์แบบลดทดแทนในโลกวิทยาศาสตร์มาใช้กับระบบเศรษฐกิจในสังคมนั้นเอง โดยลูกคือที่ศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น เมื่อชาร์ล คาร์วิน ได้ค้นพบทฤษฎีการคัดสรรของธรรมชาติ ที่อธิบายว่า ผู้ที่แข็งแรงที่สุดคือผู้ที่อยู่รอดเท่านั้น และผู้ที่อยู่นั่นเองหรือผู้ที่ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงจะสูญพันธุ์ไป ไม่เกิดแทนมีทัศนะว่าระบบเศรษฐกิจมีธรรมชาติในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ องค์กรที่ต้องไว้และแข็งแรงกว่าจะอยู่รอดในการแข่งขันทางธุรกิจเท่านั้น โดยได้อธิบายไว้ว่า

เราอาจสมนติให้มีจักรวาลที่บริษัทห้างร้านทั้งหมดอยู่ได้ด้วยผลตอบแทนจากการลงทุนเป็นอัตราเดียวกัน โดยไม่มีการหารายได้สูงสุด แต่จักรวาลเช่นนั้นก็จะไม่มีนิรันดร์ นักจากจะมีการควบคุมบังคับด้วยกฎหมายในเรื่องผลตอบแทนจากการลงทุน มีฉะนั้นแล้วกลไกของการค้าเสรี และแรงจูงใจจากผลประโยชน์ก็จะขับตันทันที่ให้บางบริษัทหาผลประโยชน์สูงสุด เมื่อมีผู้แทรกอุบมาเป็นกลุ่มน้อย กลุ่มน้อยนี้ก็จะสามารถจ่ายค่าหักพากรการผลิตในอัตราสูงกว่าพวงที่เหลือได้ ด้วยเหตุนี้ความมั่นคงในลักษณะสัมพันธ์จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทั้งหมดทำงานอย่างเต็มที่โดยมุ่งรายได้สูงสุด แล้วพวงที่เขื่องรักก็จะต้องออกจากหนทางไป พวงที่จะเป็นพวงที่เขื่องรักในวันข้างหน้าก็จะทยอยประสบภัยตามมาเรื่อยๆ^{๑๔}

เมื่อทฤษฎีการวินทางเศรษฐกิจ ได้ลูกหลานรวมเข้ากับแนวคิดธรรมชาติแห่งความเห็นแก่ตนของมนุชย์ ตามกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วนที่วิวัฒนามาจากหลักการกลไกนิวตันของลูก กล้ายเป็นหลักการที่ทรงอิทธิพลที่สุดในอารยธรรมมนุชย์ และได้ครอบงำระบบเศรษฐกิจโลก หรือระบบทุนนิยมมาจนถึงทุกวันนี้

^{๑๒} อภิรักษ์ พันธุ์เสน, พุทธเศรษฐกิจศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๔, หน้า ๒๐๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๑๔} James H. Michelman, “Some Ethical Consequence of Economic Competition” *Business Ethics*, edited by Thomas I White, New Jersey : Prentice Hall, 1993, p.33 ข้างใน บริชา ช้างชวัญยืน, “ทุนนิยมกับพุทธศาสนา”, วารสารพุทธศาสนาศึกษา, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๕๔, หน้า ๒๑

ทัศนคติแบบดุดกดอนนี้ได้แพร่กระจาย และมีอิทธิพลต่อการบูรณะบูรณะอย่างกว้างขวาง จนถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์ของวิชีการทางวิทยาศาสตร์ ภาพกลไกของโลกและสิ่งมีชีวิตถูกถ่ายเป็นทัศนะแบบที่ครอบงำวิทยาการในยุคต่อมา ศาสตร์สาขาว่าด้วยฯ ได้ยึดถือทัศนะแบบกลไกและแบบแยกส่วน พร้อมกับสร้างแบบจำลองของทฤษฎีต่างๆ ตามแนวคิดนี้ ซึ่งรวมถึงการบริหารจัดการสมัยใหม่

กระบวนการทัศน์ทางธุรกิจแบบตนเองเป็นศูนย์กลาง

กระบวนการทัศน์ของจักรวาลในลักษณะกลไก ได้ถูกแปลความออกมารูปแบบที่เน้นโครงสร้างทางวัตถุที่มีส่วนประกอบหมาย หรือที่เรียกว่า การแบ่งสรรแรงงาน ตามทฤษฎี Division of Labor ของอดัม สมิธ ความรับผิดชอบในองค์กรถูกจัดแบ่งเป็นสายงานย่อยหลากหลายหน่วยงาน พนักงานถูกกำหนดให้มีบทบาทต่างๆ แผนผังองค์กรพยายามอธิบายการทำงานอย่างเป็นเครื่องจักรว่าประกอบด้วยชิ้นส่วนใดบ้าง หน้าที่ของแต่ละชิ้นส่วนคืออะไร ชิ้นส่วนแต่ละชิ้นมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และใครคือชิ้นส่วนที่สำคัญที่สุด

ทัศนะการมองการบริหารจัดการแบบวิศวกรรมศาสตร์ หรือแบบกลไก ที่มีรากฐานมาจากการออกแบบที่วางแผนไว้ล่วงหน้า และมีการคาดการณ์ด้วยหลักการที่แน่นอนนั้น ได้รับการพัฒนาให้สมบูรณ์ขึ้นโดยเฟรดเดอริก เทย์เลอร์ (Frederick Taylor) วิศวกรที่หลักการแห่งการบริหารจัดการอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ของเข้า ได้ถูกนำไปใช้ในแนวคิดพื้นฐานแก่ทฤษฎีการบริหารจัดการในครั้งแรกของศตวรรษที่ ๒๐ ก้าวเริ่ม โมร์แกน (Gareth Morgan) ได้แสดงให้เห็นว่า ทฤษฎีของเทย์เลอร์มีอิทธิพลอย่างสูง และได้นำไปบูรณาการในเครือข่ายอาหารงานคุณทั่วโลก ภายใต้การบริหารจัดการของอุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่มในรูปแบบแฟรนไชส์ และระบบอาหารงานคุณนั้น แยมเบอเกอร์ พิซซ่า น้ำชา กาแฟ รามณ กิวiy และผลิตภัณฑ์ที่ต้องการมาตรฐานเดียวกัน จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่ต้องการ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการจัดการ หรือการจัดการผลิต

งานจะถูกจัดแบ่งลงในรายละเอียดเล็กๆ ในพื้นฐานของการวิเคราะห์และออกแบบกระบวนการผลิต ทั้งหมด หากรูปแบบที่มีประสิทธิภาพที่สุด และมีความหมายหน้าที่อันพิเศษเฉพาะเหล่านี้แก่บุคคลที่จะได้รับการฝึกฝนเพื่อให้บูรณาการได้อย่างแม่นยำที่สุด การคิดทั้งหมดจะเป็นงานของผู้จัดการและผู้ออกแบบ ปล่อยให้การกระทำทั้งหมดเป็นของถูกจ้าง^๗

ในการบริหารจัดการด้วยกระบวนการทัศน์แบบกลไก บริษัทจำนำจำนวนมากจะถูกสร้างขึ้นและเป็นเจ้าของโดยผู้คนที่อยู่ในระบบ โครงสร้างและเป้าหมายขององค์กรเหล่านี้ถูกออกแบบโดยที่มีบริหารหรือผู้เชี่ยวชาญภายนอก และลงมือให้พนักงานในองค์กรปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ครั้นเมื่อเกิดปัญหาขึ้นภายในองค์กร จะมีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาภายนอกมาทำการซ่อมแซมหน่วยอยู่ที่ชั้นрук ให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น ตามทฤษฎีที่สามารถการณ์ได้ด้วยสมการทางคณิตศาสตร์ ดังจะเห็นว่า ศตวรรษ ๑๙๙๐ เป็นช่วงเวลาที่เปลี่ยนให้เห็นถึงความเชื่อที่ฝังลึกว่าองค์กรเป็นเครื่องจักรเมื่อมีการนำระบบ “รี-engineering” (re-engineering) มาใช้เป็นแนวทางหลักเพื่อแก้ปัญหาขององค์กร ต่อมากายหลังก็ยอมรับกันว่า นี่เป็นความล้มเหลวราคานั้น ที่มีสาเหตุหลักมาจากการกระบวนการและความเชื่อ ซึ่งไม่เคยสนใจมิติของคน (หรือ

^๗ พฤติจิลพ คานธ์, โยงใยที่ข่อนเร้น, แปลโดย วิศิษฐ์ – ณัฐพส วงศ์วิญญา และสว่าง พงศ์ศิริพัฒน์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเมืองมีนา, ๒๕๔๘, หน้า ๑๓๕.

สิ่งมีชีวิต) ในองค์กรเลข^{๑๐} องค์กรที่นำระบบ “รีอีนจิเนียริ่ง” โดยมากปฏิบัติต่อพนักงานราวกับเป็นของไอล์ ส่วนเกินของจักรกลธุรกิจ ในบรรดาองค์กรที่ปรับลดขนาด มีจำนวนไม่ถึงครึ่งที่ได้กำจัดจากการดำเนินงาน เพิ่มขึ้น ทั้งในระยะสั้นหรือระยะยาว และมีไม่ถึง ๑ ใน ๓ ที่ผลิตภาพสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว แต่มีจำนวนมาก ถึงร้อยละ ๗๒ ที่ประสบปัญหาขวัญกำลังใจของพนักงานตกต่ำ^{๑๑}

ด้วยกระบวนการทัศน์ที่เห็นถึงความสำคัญของหน่วยย่อยพื้นฐาน รวมถึงแนวคิดของลอกค์ ส่งผลให้เกิด หลักความเชื่อที่แพร่หลายในภาคธุรกิจเอกชนและภาครัฐคือ ผลประโยชน์ของส่วนรวมจะบรรดับสูงขึ้นถ้า หากปัจเจกชน กลุ่มชน และสถาบันทั้งมวลทำการยกระดับความมั่งคั่งทางวัฒนธรรมให้สูงขึ้น นั่นคือ อะไรที่สำคัญรับบริษัทเยเนอรัล มอเตอร์ ที่จะเป็นสิ่งที่สำคัญรับสหรัฐอเมริกา^{๑๒} แต่ละองค์กรธุรกิจจึงมุ่ง แสวงหาความมั่งคั่ง ยึดถือตนเองเป็นศูนย์กลาง

มิลตัน ฟรายด์แมน (Milton Friedman) นักเศรษฐศาสตร์ชาวอเมริกัน คือผู้ที่станต่อแนวคิดนี้อย่าง ชื่อสัคย์ และได้พัฒนาเป็นหลักการแห่งการบริหารจัดการที่ทรงอิทธิพลที่สูงในธุรกิจยุคใหม่ ซึ่งได้ครอบงำ กระบวนการทัศน์ของนักธุรกิจทั่วโลกมาจนถึงทุกวันนี้ ฟรายด์แมนมีทัศน์ว่า หน้าที่หนึ่งเดียวขององค์กรธุรกิจ คือการสร้างความมั่งคั่งสูงสุดแก่ผู้ถือหุ้น หลักการหนึ่งเดียวที่องค์กรธุรกิจต้องคำนึงถึงตลอดเวลาคือการ สร้างผลกำไรให้แก่ผู้ลงทุน ฟรายด์แมนได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า องค์กรธุรกิจมีหน้าที่ต่อสังคมเพียงอย่าง เดียวเท่านั้น คือการใช้ทรัพยากร และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ออกแบบไว้เพื่อเพิ่มกำไรให้กับองค์กร ภายใต้ กฎการแข่งขันแบบเสรี^{๑๓} หลักการนี้ได้เป็นแนวทางในการสอนหลักสูตรบริหารธุรกิจในทุกมหาวิทยาลัย ทั่วโลก ซึ่งต่อมาได้พัฒนาไปสู่หลักการมองทะลุนักธุรกิจในระบบทุนนิยมที่กล่าวเป็นว่าดีคือ “กำไร สูงสุด ต้นทุนต่ำสุด” (Maximize Profit, Minimize Cost) กระบวนการทัศน์นี้ได้ตอกย้ำขั้นตอนที่มุ่งยึด ให้มั่นคงยิ่งขึ้น เพราะมีทัศน์ที่ชัดเจนว่าการแสวงหาประโยชน์สูงสุดแก่องค์กรเป็นภารกิจสูงสุดที่พนักงานทุก คนต้องปฏิบัติตามจนเป็นชาติคือเครื่องครัด การมุ่งคำนึงถึงแต่ผลสำเร็จของหน่วยย่อยของแต่ละองค์กร ธุรกิจนี้ ทำให้เกิดการแบ่งแยกและห่วงโซ่อุปทานในหลากหลายระดับ ดังที่ได้เกริ่นไว้ในต้นบท จนมีผู้ตั้ง คำถามตามมาว่า ผลกระทบทั้งหมดของหน่วยย่อยนี้มากกว่าหรือน้อยกว่าส่วนรวมทั้งหมด พูดอีกนัยหนึ่งคือ การมุ่งเน้นผลประโยชน์สูงสุดของแต่ละองค์กรจะทำให้ของข้ามภาระของเอกภาพ และจะส่งผลเช่นไรต่อ สังคมกับการยั่งยืนมุ่งยึด เพราะผลประโยชน์ส่วนตนมักมีความซัดแย้งกับผลประโยชน์ส่วนรวมอย่างมาก ที่จะหลีกเลี่ยง

^{๑๐} นาร์การ์เร็ต วีตเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๕๐, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๑๑} ริชาร์ด บาร์เร็ต, บดดคลอยด์วิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, แปลโดย ไฟโรนี ภูมิประดิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๙, หน้า ๖.

^{๑๒} ฟริตซ์จิลฟ คาบร์ร่า, จุดเดียบแห่งศตวรรษ ๒๑, แปลโดย พระประชา ปสนุนธมโน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บุณนิชโภณศิริ, ๒๕๔๓, หน้า ๑๙๕.

^{๑๓} Hartman, Laura, *Perspective in Business Ethics*, International Edition, Singapore : McGraw – Hill, 1998, p. 251.

ความหมายของงาน

กระบวนการทัศน์แบบกลไกที่มีองค์ประกอบเป็นเพียงวัตถุ ปราศจากจิตใจ และจิตวิญญาณ ที่ไม่แตกต่างอะไรจากงานพิการประดิษฐ์ตามคำอุปมาของเตสต้าตส์ ผสมผสานหลักการจัตุสร่างงานเป็นสายงานต่างๆ ที่แต่ละสายงานประกอบด้วยงานระดับต่างๆ เช่นพาร์ค ที่ประกอบเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างประสิทธิภาพสูงสุด ภายใต้ต้นทุนต่ำสุด และสร้างผลกำไรมากสุดแก่ผู้ถือหุ้นของระบบทุนนิยม องค์กรธุรกิจได้แปลงพนักงานให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักรอย่างเต็มรูปแบบ พนักงานจำเป็นต้องปฏิบัติตามร่วมกับเครื่องจักรกอลใน การผลิตผลงานให้มีประสิทธิผลสูงสุด พนักงานจำเป็นต้องทำงานร่วมกับเครื่องจักร หรือควบคุมเครื่องจักรเพื่อให้ได้ผลิตตามที่ได้วางแผนไว้ตามหลักการคำนวนทางคณิตศาสตร์อย่างเที่ยงตรง ถึงแม้ว่าปราการนี้จะเห็นได้ชัดเจนในยุคสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ภาคผลิตเป็นองค์ประกอบหลักของระบบเศรษฐกิจ แต่แนวคิดนี้ยังเป็นจริง และดำรงอยู่อย่างมั่นคงในปัจจุบันที่องค์กรธุรกิจจำนวนมากไม่ได้อยู่ในส่วนของการผลิต และไม่ได้ทำงานที่เกี่ยวเนื่องกับเครื่องจักร เพราะว่าพนักงานถูกปฏิบัติเหมือนเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการแสวงหากำไรขององค์กร ที่มีหน้าที่และบทบาททางเศรษฐกิจอย่างชัดเจน ด้วยกระบวนการทัศน์นี้ งานจึงถูกตัดตอนคุณค่าให้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้แก่ผู้ทำงาน ความหมายของงานคืออาชีพที่ทำเพื่อผู้อื่น และทำเพื่อเงิน กิจกรรมใดที่ไม่ได้ค่าจ้างจึงไม่จัดเป็นงาน เพราะไม่มีคุณค่าใดๆ ในระบบเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าจะเป็นการกิจกรรมที่ก่อประโยชน์อย่างสูงแก่สังคม เช่น งานอาสาสมัคร งานการกุศล และงานสาธารณประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ

ในทัศน์ของผู้ทำงาน แนวคิดการแสวงหาประโยชน์สูงสุดของแต่ละหน่วยปอย ซึ่งหมายถึงองค์กรธุรกิจ ได้สืบทอดต่อลงมาอย่างผู้บุนเดิบัติตาม ทำให้ผู้คนสมัยใหม่จำนวนมากเห็นจุดมุ่งหมายหลักของการทำงาน คือการแสวงหาประโยชน์แห่งตน อันหมายถึงการสร้างรายได้เป็นประการสำคัญ งานจึงเป็นกิจกรรมในชีวิตที่ไม่มีคุณค่าอื่นใด แต่เป็นความจำเป็นเพื่อความอยู่รอดเท่านั้น สำหรับผู้ที่ต้องการมีวิธีชีวิตที่หุหร่า มนุษย์งานเหล่านี้จำเป็นต้องทำงานมากขึ้นและหนักขึ้นเพื่อสร้างรายได้ให้มากพอที่จะสนองตอบความต้องการที่มากขึ้น การทำงานจึงมีความหมายเทียบเท่ามาตรฐานการครองชีพที่สูงขึ้น ผู้ทำงานจึงไม่จำเป็นที่ต้องมีความสุขในการทำงาน แต่มีความสุขจากการได้ผลตอบแทนจากการมากกว่า อันหมายถึงเงินที่จะนำความสุขตามมา ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า จุดมุ่งหมายหลักของการทำงาน คือเพื่อความอยู่รอดและเพื่อผลตอบแทนทางวัตถุ ทัศนคติของงานในลักษณะนี้ ทำให้วันหยุด ซึ่งหมายถึงการพักผ่อน หรือเวลาแห่งการใช้ผลตอบแทนจากการทำงานมาตอบสนองความสุข มีความสำคัญอย่างมากต่อวิถีชีวิตของผู้คนสมัยใหม่ วิถีของนิยมที่ว่า “ขอบคุณพระเจ้าที่เป็นวันศุกร์” (Thank God. It's Friday) ตลอดทั้งทศนคติที่ต้องการหลีกเลี่ยงงานของมนุษย์งานในปัจจุบัน และสะท้อนให้เห็นว่าการทำงานเป็นเพียงความจำเป็นที่ไม่น่ารื่นรมย์ และควรปฏิบัติให้น้อยที่สุด

ปัญหาของกระบวนการทัศน์แบบแบลกแย็ก

คงจะไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าวิถีนากการแห่งกระบวนการทัศน์แบบแบลกแย็กส่วน ผสมผสานแนวคิดเศรษฐกิจแบบดาวรุน และหลักการค้าเสรีที่ยึดถือในกลไกตลาด ของอดีต สมัย บุ่มเพาะเป็นระบบทุนนิยมในปัจจุบัน ทำให้เกิดการแข่งขัน และการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ จากองค์กรธุรกิจต่างๆ อย่างไม่หยุดยั้ง ขับเคลื่อนรายชาร์ตและนิยมที่ให้เจริญรุ่งหน้าอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ แต่ในขณะเดียวกัน

ผลผลอยได้จากการบุนนิยมที่มีรากฐานจากกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วน อันได้แก่ ความแบนแยกแยกต่อสิ่ง ความเห็นแก่ตนของปัจจัยบุคคล และสัญชาตญาณการต่อสู้เพื่อความอยู่รอด ได้สร้างปัญหานานปีการแยกอิทธิพลนุชย์ เช่นเดียวกัน จนเกิดกระแสเรียกร้องจากทั่วโลกให้มนุษยชาติกลับมาพิจารณาตนเองอีกครั้ง เพื่อหลีกเลี่ยงวิกฤติที่อาจจะเกิดขึ้นในไม้ข้าวก่อสังคมโลก ดังความกังวลใจของจาร์ช โซรอส พ่อมดนักเก็งกำไรเงินระดับโลก

มองล้วงว่า ความเข้มข้นหนาแน่นขึ้นของทุนนิยมการค้าเสรีโดยปราศจากการเหนี่ยวรั้ง และการแพร่หลายของหลักคุณค่าทางด้านของชีวิตกำลังทำขันตรายสังคมแบบเปิดและเป็นประชาธิปไตยของเรารสกุลลักษณะของสังคมเมิดความเชื่อของผู้คนแล้วมิใช่การคุกคามของก่อนมีวินิจฉัยต่อไป หากแต่เป็นการคุกคามของทุนนิยม การแข่งขันกันมากไป และมีความร่วมมือกันน้อยไปสามารถก่อให้เกิดความไม่สงบภาค และความไม่สงบภาพที่ไม่อาจทันทันได้ ลัทธุนนิยมการค้าเสรีเชื่อว่า การมุ่งผลประโยชน์ส่วนตนอย่างไม่มีขีดจำกัดจะรับใช้ผลประโยชน์ส่วนรวมได้ดีที่สุด ท้าไม่ทำให้แนวคิดนี้ผ่อนเบาลง โดยการยอมรับในผลประโยชน์ส่วนรวมที่ควรจะมีก่อนผลประโยชน์เฉพาะส่วนตน ระบบในปัจจุบันของเรามีโอกาสจะพังลายได้

การพังทลายที่โซรอสกล่าวถึงนี้ สามารถสืบต่อในทุกคืนแค่นี้ของโลกที่ระบบทุนนิยมครอบงำอยู่ในปัจจุบัน เมื่อมนุษย์สึกแปลกแยกกับผู้อื่น สังคม และสิ่งแวดล้อมเพริ่มเข้าใจถึงความสัมพันธ์และความโถงใจของสรีรพสิ่งในเอกภาพ มนุษย์จึงมีความรู้สึกสูญเสียต้องที่มุ่งจะเอาระบบที่มีอยู่ในเราและเข้า และพร้อมที่จะยื้อแย่งสิ่งต่างๆรอบตัวเพื่อประโยชน์แห่งตน โดยมิได้ทราบนักถึงวิกฤติที่ตนเองได้สร้างขึ้นทั้งแก่ตนเองและโลกทั้งหมด วิกฤติที่อิทธิพลนุชย์กำลังเผชิญอยู่นี้เกิดขึ้นในทุกระดับของสังคม

๑. วิกฤติในด้านมนุษย์

จากที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า กระบวนการทัศน์แบบกลไกได้เปลี่ยนสถานะของมนุษย์ให้เป็นเพียงมนุษย์งาน ที่แบบจะไม่แตกต่างจากเครื่องจักรกลในการสร้างประสิทธิผลสูงสุดให้กับองค์กร การถูกปฏิบัติในลักษณะนี้ได้ส่งผลกระทบอย่างร้ายแรง

ก. ความแบนแยกระหว่างผู้ปฏิบัติตามและงาน

การบริหารจัดการแบบกลไกที่แบ่งแยกมนุษย์ออกเป็นสายงาน มีระดับชั้นทางหลายระดับ พร้อมกับความคุณค่าของผู้บังคับบัญชาที่แน่นอนตายตัว ก่อให้เกิดการแบ่งแยกเป็นทวีปักษณะในองค์กร เกิดเป็น “พวกรเข้า” และ “พวกรเรา” ขันหมายถึง “ผู้บังคับบัญชา” และ “ผู้ปฏิบัติตาม” หรือ “พนักงาน” และ “บรรณาธิการ” เป็นการบ่ำเพรากความแบนแยกและความไม่พึงพอใจในส่วนลึก ดังที่คาร์ด มากซึ่งได้ตั้งข้อสังเกตุไว้อย่างเนี้ยบแน่นกว่า

ความแบนแยกนี้มานาจากข้อเท็จจริงที่ว่า คนงานไม่สามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทั้งนี้มีใจจะต้องกล่าวถึงการเป็นเจ้าของผลงานที่แรงงานของเข้าผลิตขึ้นมา และไม่สามารถทำอะไรที่มีความหมายได้ในกระบวนการผลิต คนงานอุตสาหกรรมสมัยใหม่จะไม่รู้สึกรับผิดชอบต่องานและไม่มีความความภูมิใจในงานอีกต่อไป ผลงานที่ออกมาก็เป็นผลงานประเภทไร้ฝีมือ ขาดคุณภาพทางศิลปะหรือรสนิยมลงทุกที่

^{๑๔} ริชาร์ด บาร์เร็ต, บล็อกบล็อกวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยุคองค์กร, แปลโดย ไฟโอลัน ภูมิประคิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเมืองมีนา, ๒๕๕๑, หน้า ๓๑

ดังนั้น งานจึงดูคุณค่าลง จากทัศนะของคนงานเห็นว่าวัตถุประสงค์ของงานมีประการเดียวก็คือหาเงินเดี้ยงชีพ ในขณะที่จุดมุ่งหมายเพียงอย่างเดียวของผู้จ้างคือการเพิ่มผลกำไร^{๑๕}

เมื่อทั้งพนักงาน และบรรษัทจำเป็นต้องแบ่งปันผลประโยชน์จากการได้ก้อนเดียวกันคือรายได้ที่สูงขึ้นของพนักงานเกิดจากกำไรที่น้อยลงของบริษัท และในทางกลับกัน กำไรที่มากขึ้นของบริษัทส่วนหนึ่งเกิดจากการรายได้ที่น้อยลงของพนักงาน ความรู้สึกแบบแยกแยะระหว่างสองบุคคลแปรเปลี่ยนเป็นความปฏิปักษ์ ความข้อสังOPSIS ระหว่างพนักงานต่อกองค์กรจึงมีน้อยลง บรรษัทจะสร้างภาพนักงานใหม่ที่เรียกร้องค่าตอบแทนต่ำกว่ามาตรฐานที่พนักงานเก่า ในขณะที่พนักงานจะเปลี่ยนงานทันทีเมื่อมีข้อเสนอใหม่ที่ตีกว่าจากบรรษัทขึ้น

๔. สภาวะจิตที่ปราศจากความสุขของผู้ปฏิบัติงาน

หนังสือเรื่องโมเดร์น ไทม์ (Modern Time) ของชาร์ลี ชาปลิน ในต้นทศวรรษที่ ๒๐ ได้เย็บหยันถึงระบบการทำงานแบบแยกส่วน อย่างคลาดขับขัน โดยสหตั้งให้เห็นถึงสภาพความเบื่อหน่าย ที่มนุษย์งานได้รับจากการทำงานร่วมกับเครื่องจักร จนคนเองได้กล้ายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักร ปราศจากชีวิตจิตใจ และปัญญา การทำงานที่ซ้ำซาก จำเจ ตามระบบเครื่องกลทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีสภาวะจิตแบบขัดแย้ง ไม่เห็นถึงคุณค่าของงานแต่ไม่สามารถหลบเลี่ยงได้ เป็นสภาวะจิตที่กดกัน และปราศจากความสุข ในทศวรรษที่ ๘๐ สตั๊ด เทอร์เกล (Studs Terkel) ได้สัมภาษณ์พนักงานทั่วประเทศอเมริกา และได้เสนอผลการศึกษาชี้แจงถึงสภาพการทำงานที่มีลักษณะไม่แตกต่างจากการเย็บหยันของภาพยนตร์เรื่องโมเดร์น ไทม์ และยังคงสะท้อนถึงวิถีทางของระบบทุนนิยมในการรับบทในหนังสือเรื่องของเขาว่า “Working ได้อ่านนำหัวหัวใจ”

หนังสือเล่นนี้ ชี้ว่าเกี่ยวกับการทำงาน ในชั้นชาติแท้ของมันเป็นเรื่องเกี่ยวกับความรุนแรง ที่มีต่อจิตวิญญาณและร่างกาย มันเกี่ยวน้ำใจของกับโรคระเพาะไปพร้อมๆ กับอุบัติเหตุ เกี่ยวน้ำใจของกับการต่อสู้และการชกต่อย เกี่ยวน้ำใจของกับการทำให้ประสาทเสียไปพร้อมๆ กับการเป็นสุนัขของรับอารมณ์ เห็นใจสิ่งอื่นๆ ให้มันเกี่ยวน้ำใจของกับการคุกคามประจ้าวัน...

มันเป็นการค้นหาความหมายในแต่ละวันและการหาอาหารประจำวัน เป็นการค้นหาความยอมรับพร้อมๆ กับการสร้างรายได้ เป็นการค้นหาความน่าอึดใจยิ่ใจมากกว่าความเชื่องชื้น โดยสรุป มันเป็นการค้นหาความมีชีวิตบางอย่างมากกว่าความพยายามอย่างระหว่างวันจันทร์ถึงวันศุกร์....

กันจำนวนมากไม่สามารถชื่นชมความรู้สึกความไม่พึงพอใจได้ เสียงบ่นอย่างขึ้นของกรรมกรหาเข้ากินค่าไม่แทรกต่างไปจากเสียงโขคความของพนักงานเงินเดือน “ฉันเป็นเครื่องจักร” คือคำกล่าวของช่างชื่อ “ฉันถูกกักขังในกรง” คือคำกล่าวของพนักงานชนาครา และเสียงสะท้อนของพนักงานในโรงเรน “ฉันเป็นล่อ” คือคำกล่าวของคนงานโรงงานเหล็ก “สิงสาราตัดทำในสิ่งที่ฉันทำได้” คือคำกล่าวของพนักงานต้อนรับ “ฉันเป็นวัตถุ” คือคำกล่าวของนางแบบ ทั้งกรรมกรหาเข้ากินค่าและพนักงานเงินเดือนกล่าวในประโยชน์ลัษณะกันคือ “ฉันเป็นทุ่นยนต์”

นอร่า วัตสัน (Nora Watson) ผู้ให้สัมภาษณ์ พูดได้อย่างตรงประเด็นที่สุดว่า “ฉันคิดว่า พวกเราส่วนใหญ่กำลังมองหาการร้องเรียก (Calling) ไม่ใช่งาน พากเราส่วนมาก เหมือนกรรมกรในโรงงาน ที่มีงานที่มีคุณค่าเล็กน้อยเกินไปสำหรับจิตวิญญาณของเรา งานไม่มีคุณค่าเพียงพอแก่กันทั่วไป”^{๑๖}

๑๕ พริศจิ่อฟ คาปร้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, แปลโดย พระประชา ปสนุนธนโนม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : บุณนิธิโภณฑ์คุ้มทอง, ๒๕๔๓, หน้า๒๕๔.

๑๖ Harry Magdoff, “The Meaning of Work : A Marxist Perspective”, *Monthly Review*, October 2006, Volume 58 Number 5, <<http://www.monthlyreview.org/1006hmagdoff.htm>>, 31/7/2007.

ผลงานวิจัยในประเทศสหสูญเมริกา ในทศวรรษต่อๆมา ในกลุ่มผู้ทำงานรุ่นใหม่ได้เผยแพร่ถึงปรากฏการณ์เดียวกัน การสำรวจความเห็นนักบริหารจำนวน ๔๐๐ คน ซึ่งก้าวมาครึ่งทางของอาชีพ ปรากฏผลว่า ความไม่เป็นสุขและความไม่เพียงพอใจอยู่ในระดับสูงที่สุดในรอบ ๔๐ ปี ผู้สูกสัมภានนี้ ใน ๑๐ คนรู้สึกเกลียดงานที่ทำ อัตรานี้เพิ่มขึ้นเป็น ๒ เท่าจากการสำรวจเมื่อ ๔ ทศวรรษที่แล้ว^{๑๗} จากการศึกษาแสดงให้เห็นว่า การขาดความพึงพอใจในการทำงานจะนำไปสู่อัตราการลางาน อัตราการลาออก และอัตราของปัญหาทางด้านจิตวิทยาที่สูงขึ้น^{๑๘} ได้มีรายงานเกี่ยวกับปรากฏการณ์นี้ในโลกตะวันตกว่า รายได้ต่อหัวที่เพิ่มขึ้นมิได้ทำให้ผู้คนมีความสุขมากขึ้น แต่ได้บ่มเพาะภาระการณ์รักความสุข ที่สั่งท่อนออกมานั้นด้วยอัตราการเพิ่มขึ้นของโรคซึมเศร้า โรคจิต การติดเหล้า และภารก่ออาชญากรรม โดยภาระการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกันในประเทศสหสูญเมริกา อังกฤษ และญี่ปุ่น^{๑๙}

ชูเมเกอร์ได้วิพากษ์ปัญหาของงานแบบกลไกไว้อย่างดุเดือดในหนังสือ เล็กนั้นงาม (Small Is Beautiful) ว่า

งานที่ทำลายจิตวิญญาณ รักความหมาย ช้าชาก น่าเบื่อ และไม่เข้านั้น เป็นการตุลักหรัมชาติของมนุษย์ ซึ่งจะก่อให้เกิดการหลักหนีออกจากสังคม หรือไม่ก็ความก้าวหลังอย่างเลี่ยงไม่ได้ในที่สุด และไม่มีอะไรแทนหนี้องานบที่ ไม่ได้จะมากเพียงใดที่จะสามารถชดเชยความเสียหายที่เกิดขึ้นได้ นี่คือความจริงที่ไม่ได้รับทั้งการปฏิเสธหรือการตอบรับ แต่ได้รับเพียงการสมคบกันที่จะไม่พูดถึง เพราะการปฏิเสธย่อมเหลวไหลอย่างเห็นได้ชัดเกินไป และการยอมรับเท่ากับเป็นการประณามว่า สิ่งที่สังคมสมัยใหม่ให้ความสำคัญหนักหนาที่สุดเป็นอาชญากรรมต่อมนุษยชาติ^{๒๐}

๒. วิกฤตในสังคม

ในระดับสังคม วิกฤติที่ปรากฏเด่นชัด สังเกตุได้จากทั่วทุกมุมโลก คือ

ก. ช่องว่างระหว่างฐานะเพิ่มมากขึ้น สร้างความไม่เสมอภาคในสังคมโลก

ระบบทุนนิยมเสรีที่มุ่งเน้นความสามารถของหน่วยย่อยในระบบเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดช่องว่างระหว่างรายได้ของคนจนและคนรวยมากขึ้น เป็นการสร้างปัญหาแห่งความไม่เสมอภาคของมนุษยชาติ ความมั่งคั่งทางธุรกิจจะถูกแบ่งปันไปกับบุคคลจำนวนไม่นัก ในขณะที่ปัญหาความยากจนไม่สามารถคลี่คลายได้ ในระหว่างปี ค.ศ. ๑๙๗๙ ถึง ๑๙๘๔ เงินเดือนของหัวหน้าเจ้าหน้าที่บริหารเพิ่มจาก ๒๖๔ เป็น ๔๓ เท่าของรายได้เฉลี่ยของพนักงานฝ่ายผลิต ผู้บริหารธุรกิจในสหสูญ ได้เงินเดือนสูงกว่า พนักงานที่มีเงินเดือนต่ำสุดถึง ๒๖๔ เท่า จากข้อมูลของสถาบันเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ ในช่วงสองทศวรรษที่แล้ว อัตราส่วนค่าจ้างระหว่างลูกจ้างระดับบนสุดจำนวนร้อยละ ๑๐ กับลูกจ้างระดับล่างสุดจำนวนร้อยละ ๑๐ เพิ่มขึ้นจากร้อยละ ๓๖๐ เป็นร้อยละ ๕๒๕ ในที่สุด และจากร้อยละ ๓๖๐ เป็น

^{๑๗} ริชาร์ด บาร์เร็ต, บล็อกปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, แปลโดย ไฟโตรานี ภูมิประคิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สานเงินมีมา, ๒๕๔๑, หน้า ๕๑.

^{๑๘} Pamela Cox, "The Meaning of Work : Studs Terkel's Working as a Teaching Tool", *Journal of Management Education*, December 2004, p. 758.

^{๑๙} ผาสุก พงษ์เพจิตร, "เศรษฐศาสตร์กับความอยู่ดีมีสุข", นสพ. มติชนรายวัน ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๗, หน้า ๑.

^{๒๐} อี. เอฟ. ชูเมเกอร์, เล็กนั้นงาม, แปลโดย กษิริ ชีพเมืองสุข, กรุงเทพมหานคร : บุณนิธิเด็ก, ๒๕๔๙, หน้า ๓๙.

๔๓๐ ในหมู่หญิง^{๒๓} ตามรายงานของฝ่ายพัฒนาประชากรของสหประชาชาติพบว่า ความแตกต่างของรายได้ต่อประชากรหนึ่งคน ระหว่างประชากรในประเทศโลกเหนือกับประเทศโลกใต้นั้นเพิ่มขึ้นถึง ๓ เท่า คือจาก ๕,๗๐๐ เหรียญสหรัฐ ในปี ๑๙๙๐ มาเป็น ๑๕,๐๐๐ เหรียญสหรัฐ ในปี ๑๙๙๓ กลุ่มคนที่รายที่สูด ๒๐ เปอร์เซนต์ของโลกเป็นเจ้าของทรัพย์สินที่มีอยู่ในโลก ในขณะที่ ๒๐ เปอร์เซนต์ของคนจนที่สุด ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๔๐ เปอร์เซนต์ของประชากรโลก มีทรัพย์สินเพียง ๑.๔ เปอร์เซนต์^{๒๔} หลักทรัพย์ของคนรายที่สูด ๓ คนแรกของโลกรวมกัน มีมูลค่ามากกว่าผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติของประเทศที่พัฒนาขึ้นอยู่ที่สูดทั้งหมดรวมกัน โดยประเทศยากจนเหล่านี้มีประชากรรวมกันถึง ๑๖๐๐ ล้านคน^{๒๕} บรรษัทชั้นนำของโลก ๒๐๐ แห่งมีอยู่ความกันเท่ากันร้อยละ ๒๙ ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของโลก และกิจการทั้ง ๒๐๐ แห่งนี้ว่าจ้างพนักงานเพียง ๑๙.๙ ล้านคน ไม่ถึง ๑ ใน ๓ ของร้อยละ ๑ ของประชากรโลก^{๒๖} เศรษฐกิจของมิตรชุมชนที่ใหญ่กว่าเศรษฐกิจของอินโดนีเซีย ซึ่งมีประชากรมาเป็นอันดับ ๔ ของโลก และเป็นคืนแคนแห่งความมั่งคั่งมหาศาล^{๒๗} หน่วยงานด้านการพัฒนาของสหประชาชาติ (UNDP) ประมาณการว่า ๓ ใน ๔ ของประชากรโลกไร้ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ^{๒๘} การศึกษาของธนาคารโลกพบว่า^{๒๙} มีประชากรที่มีรายได้ต่ำกว่าร้อยละ ๑ เหรียญสหรัฐอยู่ ๑.๑ พันล้านคน และมีประชากรที่มีรายได้ระหว่าง ๑-๒ เหรียญสหรัฐอยู่ ๑.๗ พันล้านคน เมื่อรวมประชากรยากจนทั้งสองกลุ่มนี้เข้าด้วยกันมีมากถึง ๒.๙ พันล้านคน เทียบเท่า ๔๖.๗ ของประชากรโลก และในแต่ละวันในโลกมีผู้คนกว่า ๒๐,๐๐๐ คนตายด้วยสาเหตุที่โถงไปกับความยากจน

๙. ความแปรปักษ์ระหว่างเมืองและชนบท

การมุ่งเน้นการลดต้นทุนการผลิตให้ต่ำสุด ทำให้บรรษัทสรุหาวิธีการผลิตต่างๆ ที่เกิดเป็นต้นทุนน้อยที่สุด โดยมีค่าจ้างแรงงาน และสถานที่ใกล้เคียงแหล่งวัตถุคิบเป็นปัจจัยสำคัญ ในระดับโลก บรรษัทชั้นนำ ชาติด้วยการใช้เทคโนโลยีที่สูง ซึ่งเป็นแหล่งค่าแรงถูก เป็นศูนย์กลางการผลิต เพื่อบรรลุความต้องการ ประเทศไทย เกี่ยดนาม อินเดีย จีน และประเทศไทยในอเมริกาใต้ จึงเป็นโรงงานผลิตสินค้าสำคัญให้กับบรรษัทชั้นนำชาติ จำนวนมาก นับตั้งแต่ สินค้าที่ใช้แรงงานฝีมือเป็นหลัก อย่าง รองเท้า เสื้อผ้า ไปจนถึง สินค้าที่อาศัยเทคโนโลยีระดับสูง อย่าง เครื่องใช้ไฟฟ้า รถยนต์ และคอมพิวเตอร์ เมื่อบรรษัทชั้นนำชาติเหล่านี้เป็นแบบอย่างทางธุรกิจที่เปรียบเสมือนครูผู้เชี่ยวชาญ องค์กรธุรกิจในประเทศจึงเลียนแบบ และแปรรูปให้เป็นแหล่งป้อนวัตถุคิบ และแหล่งผลิตที่สำคัญ เพื่อใช้ประโยชน์จากค่าจ้างแรงงาน ราคาที่ดิน และวัตถุคิบที่

๒๓ ริชาร์ด บาร์เร็ต, บลคบล้อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นนักดองค์กร, แปลโดย ไฟโรวัน ภูมิประทุมชัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา, ๒๕๔๙, หน้า ๒๖.

๒๔ United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report 1996*, New York : Oxford University Press, 1996

๒๕ United Nations Development Program (UNDP), *Human Development Report 1999*, New York : Oxford University Press, 1999.

๒๖ ริชาร์ด บาร์เร็ต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

๒๗ ริชาร์ด บาร์เร็ต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

๒๘ ริชาร์ด บาร์เร็ต, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

๒๙ โพธิรักษ์ วิถีพุทธ บุคเศรษฐกิจพอดเพยং, กรุงเทพมหานคร : ธรรมทัศน์สมาม, พ.ศ. ๒๕๕๐, หน้า ๑๗-๑๘.

มีราค่าต่ำกว่า การกระทำในลักษณะนี้ทำให้สังคมแบ่งออกเป็นสองชุมชน คือชุมชนเมืองที่เป็นผู้อุปถัมภ์ และผู้บังคับบัญชา มีสถานะที่ร่ำรวย สูงส่งกว่า และชุมชนชนบทที่เป็นผู้บังนิบติความ มีสถานะที่จน และเป็นผู้รับใช้ ทำให้เกิดการแบ่งแยกและการห่วงผู้คนในสองชุมชน ทั้งๆที่จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการดำเนินธุรกิจ かる์ด มาก็ได้เคยชี้ให้เห็นถึงผลกระทบนี้อย่างก้าวร้าวว่า

ไม่ได้พากกฎหมายพี่จะได้เป็นใหญ่ที่ไหน ที่นั่น ความสัมพันธ์ฉันนายกันบ่ำว่า พ่อกับลูก แต่เพื่อนบ้านกับเพื่อนบ้านแบบชนบทจะต้องถึงจุจุบ ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกันอย่างสักดิบดีระหว่างสามัญชนกับผู้เห็นอกว่าธรรมชาติจะถูกนิ่กระชากรอกออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยอย่างไม่ปรานีประศรัย ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนจึงเหลือแต่เรื่องของผลประโยชน์ส่วนตัวที่ผูกพันกันด้วยเงินเท่านั้น... และชนชั้นกนัญพี่ทำให้ชนบทตกเป็นเบี้ยล่างของเมือง^{๒๔}

ค. ความเดือดดายของชุมชนชนบท

เมื่อความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และสถานะที่ตีกกว่ารวมศูนย์ไว้ในชุมชนเมือง และยังเป็นศูนย์กลางแห่งศตวรรษแรงงานสำคัญอันเป็นพลังขับเคลื่อนธุรกิจไปข้างหน้า ในปัจจุบัน หนุ่มสาวชนบทจำนวนมากจึงจำเป็นต้องลงทะเบียนฐาน มุ่งสู่ชุมชนเมือง เพื่อแสวงหารายได้ที่ตีกกว่า ปรากฏการณ์นี้ได้แพร่ขยายไปยังทุกภูมิภาคของโลก ชนบทในประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ จะประกอบด้วยเด็กและผู้สูงอายุเป็นหลัก เมื่อชุมชนปราศจากกำลังสำคัญของคนหนุ่มสาวในการผลักดันให้ดำเนินต่อไปอย่างเช่นเช่น ความเป็นชุมชนจึงอ่อนแอลง ถูกทิ้ง เมื่อบุคคลเหล่านี้กัดคืนสู่แคนเกิด คุณค่าต่างๆที่ได้รับการหล่อหลอมจากชุมชนเมือง จะถูกนำกลับไปเจือน ทำให้คุณค่าตั้งเดิมของชนบท เช่น สัมพันธภาพแบบสามาชิกในครอบครัวระหว่างผู้คนในชุมชนเริ่มเจือจากหายไป ดังจะเห็นได้จาก วัฒนธรรมแห่งการร่วมแรงร่วมกันใจในการทำงานของชาวชนบท อย่างการลงแขก เริ่มจะสูญหายไปจากสังคมไทยมากขึ้น จนปัจจุบัน ผู้คนรุ่นใหม่ในบางพื้นที่ไม่รู้จักวัฒนธรรมแห่งการเกื้อภูมิ การแตกเปลี่ยน และการร่วมแรงร่วมใจในการประกอบการงานลักษณะนี้

๓. วิกฤติในโลก

ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่มุ่งเน้นการตอบสนองความพึงพอใจสูงสุด และเร่งสร้างความต้องการไม่รู้จบ ของมนุษย์ ผสมผสานการบริโภคอย่างไม่หยุดยั้งของนักบริโภค มีอาชีพทั่วโลก เพื่อกระตุ้นความเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นวัյจักรไปมาอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด หมายถึงการเผยแพร่ความต้องการทางเศรษฐกิจที่มีจำกัดให้ร่วงหลอด และการสร้างสภาพแวดล้อมเป็นพิษแก่สิ่งแวดล้อม กระบวนการทัศน์แบบแยกส่วนทำให้ผู้คนไม่ค่านึงถึงผลกระทบที่ตนได้ก่ออีกน้ำหนึ่งจากการกระทำ ผู้ผลิตไม่เห็นว่าการผลิตมากขึ้น ที่ต้องใช้ทรัพยากรามากขึ้น จะส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจอย่างไร ผู้บริโภคไม่เข้าใจว่าการบริโภคที่มากขึ้น ได้ส่งก้าชาครับอนได้ของใช้ซึ่งสูบบรรยายกาศ ในบริบูรณ์ที่มากขึ้นจะส่งผลกระทบอย่างไรต่อโลกโดยรวม ในทุกๆประเทศที่มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเบ้าหมายสำคัญ ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษคือราคาน้ำที่ทุกคนในชุมชนต้องจ่ายเป็นค่าตอบแทน ดังมีตัวอย่างเกิดขึ้นมากมายในหลากหลายชุมชน ไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนา

^{๒๔} อี เอฟ ชูเมกากอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, แปลโดย ภาวนा ยมกนิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภมลกนิมท, ๒๕๕๔, หน้า ๕๐.

แล้วอย่างอเมริกา เช่นกรณีของคลองเดิมแผลในบริเวณน้ำตกในของการ นิวยอร์ก โดยพื้นที่สูงใช้เป็นที่รำบานสารเคมีเป็นพิษ ทำให้บริเวณแหล่งน้ำรอบๆเน่าเสีย และสารพิษได้ซึมลงสู่พื้นที่ด้านหลังที่ติดต่อกัน ก่อให้เกิดหมอกไอพิษ เป็นสาเหตุให้ผู้อาศัยในบริเวณนั้นมีการคลอดผิดปกติในอัตราสูง ตับไฟพิการ เกิดโรคในระบบทางเดินหายใจ และมะเร็งชนิดต่างๆ จนทางการต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน และอยู่พื้นที่อย่างอเมริกา บริเวณนั้น^{๒๙} หรือประเทศอุตสาหกรรมใหม่อย่างประเทศได้ทัน กรณีสารพิษจากภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมได้สร้างผลกระทบให้แก่แม่น้ำสายหลักทุกสาย ในบางพื้นที่ ไม่เพียงแค่ปลาตาย แต่น้ำสามารถติดไฟได้ สภาพผลกระทบในภาคสูงถึงสองเท่าของระดับที่ในอเมริกาถือว่าเป็นอันตราย อัตราการป่วยด้วยโรคมะเร็งสูงขึ้น^{๒๙} เท่านั้นแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ และภายเป็นประเทศที่มีการป่วยเป็นโรคตับอักเสบมากที่สุดในโลก^{๓๐}

จำนำน แล้วในโตรเจนของไช่ที่พั่งกระจายออกมายากเครื่องจักรที่ใช้เชื้อเพลิงถ่านหิน ไม่เพียงแต่ ก่ออันตรายอย่างสูงต่อสุขภาพของผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียง แต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบในรูปแบบที่ลึกซึ้งไม่สามารถมองเห็นได้ นั่นคือ ฝนกรด ด้านตะวันออกของรัฐนิวเจอร์ซีย์ และด้านตะวันออกของแคนาดา รวมทั้งตอนใต้ของสแกนดิเนเวีย ได้รับความเสียหายอย่างหนักจากผลกระทบชนิดนี้ เมื่อฝนกรดตกลงมาในทะเลสาบ ปลา แมลง พืชพันธุ์ และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จะถูกทำลาย จนในที่สุดทะเลสาบจะกลายเป็นทะเลธรณ์ ไม่สามารถลับคืนสู่ภาวะเป็นกลางได้อีกต่อไป^{๓๑}

อัด กอร์ อตีครองประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาอุทิศวิถีที่เหลือทั้งหมดภัยหลังจากยาซีพาร์เมืองเดินทางรอบโลก เพื่อศึกษาถึงสาเหตุแห่งภาวะโลกร้อน พร้อมๆกับบรรยายให้ชาวโลกเห็นถึงความสำคัญในการร่วมมือแก้ปัญหาภัยถล่มสิงแಡล้อม ด้วยการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตรากพื้นที่ในหนังสือ “โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากรู้” กอร์ อธิบายให้เห็นว่าวิกฤติการณ์ทางธรรมชาติต่างๆทั่วโลก ตั้งแต่ดิน น้ำ ไฟฟ้า ไปจนถึงห้องฟ้า ล้วนเกี่ยวโยงกันจากภาวะอุณหภูมิที่สูงขึ้นของโลก ซึ่งเกิดจากการสะสมปริมาณก๊าซคาร์บอน dioxide ที่สูงขึ้นในบรรยากาศ ก่อตัวจากการกระบวนการผลิตและการบริโภคภายในประเทศ ทำให้กระบวนการทัศน์แบบแยกส่วน ในฤดูร้อนของปี พ.ศ. ๒๕๔๖ บุรุปต้องเผชิญกับคลื่นความร้อนกำลังแรง ซึ่งคร่าชีวิตผู้คนไปถึง ๓๕,๐๐๐ คน^{๓๒} กรณีอุตุนิยมวิทยาอังกฤษได้เผยแพร่ผลการศึกษาชี้ ใหม่ว่า ภาวะโลกร้อนจะรุนแรงขึ้นหลังจากปี พ.ศ. ๒๕๕๒ โดยนับจากปี พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นต้นไป มีโอกาสอย่างน้อย ๕๐ เปอร์เซ็นต์ ที่อุณหภูมิในแต่ละปีจะสูงกว่าปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นปีที่โลกมีอุณหภูมิสูงที่สุด โดยอุณหภูมิเฉลี่ยทั่วโลกอยู่ที่ ๑๔.๕๔ องศาเซลเซียส^{๓๓} กอร์แสดงถึงผลการศึกษาทาง

^{๒๙} พริตจ์อฟ คาปร้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, แปลโดยพระพราชา ปสนุนธรรม คณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภณฑ์ศิลป์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๓๓.

^{๓๐} พริตจ์อฟ คาปร้า, โยงใยที่ข่อนเร้น, แปลโดย วิศิษฐ์ - ณัฐพัส วงศิริย์ และส่วน พงศ์ศิริพัฒน์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเจนเมือง, ๒๕๔๔, หน้า ๑๗๔.

^{๓๑} พริตจ์อฟ คาปร้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, แปลโดยพระพราชา ปสนุนธรรม คณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภณฑ์ศิลป์, ๒๕๔๓, หน้า ๒๓๑-๒๓๒.

^{๓๒} อัด กอร์, โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครอยากรู้, แปลโดย คุณนาก วานิชย์กิรุพันธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มีชีวิต, ๒๕๕๐, หน้า ๗๕.

^{๓๓} หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก, ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๑๓.

วิทยาศาสตร์จำนวนมากต่างยืนยันว่า น้ำอุ่นบนผิวน้ำของมหาสมุทรจากภาวะโลกร้อนสามารถถ่ายทอด พลังงานความร้อนที่สูงจนก่อให้เกิด酵อร์ริเกนที่ทรงพลัง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ที่ว่า “เป็นไปไม่ได้ที่酵อร์ริเกนจะก่อตัวขึ้นในส่วนใต้ของมหาสมุทรแอตแลนติก” ต้องเปลี่ยนแปลง เมื่อมี酵อร์ริเกนพัดเข้าถล่มบริชิลเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ และในปีเดียวกัน จำนวนพายุทอร์นาโคลล์ม ของอเมริกามากจนทำลายสถิติ นับแต่ศตวรรษ ๑๗๗๐ เป็นต้นมา พายุทรงพลังที่พัดอยู่ในมหาสมุทร แอตแลนติกและแปซิฟิกปรากฏตัวขึ้น และมีกำลังแรงขึ้นถึงร้อยละ ๕๐^{๓๔} ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ 酵อร์ริเกน แคทรินาที่มีพลังทำลายล้างมหาศala ได้เข้าถล่มนิวอร์ลิสส์อย่างโหดร้าย สามสัปดาห์ต่อมา 酵อร์ริเกนวิตา พัดเข้าถล่มชายฝั่งสหรัฐอเมริการ้างความเสียหายมหาศาล และไม่กี่สัปดาห์ถัดมา 酵อร์ริเกนวิล ได้ก่อตัวขึ้นและมีกำลังแรงที่สุดเท่าที่เคยตรวจได้ กลืนกินฟลอริด้า สร้างความเสียหายเหลือคนนับ ทำให้ผู้คนไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้หลายสัปดาห์ 酵อร์ริเกนแคทรินาถูกเดียบตัวร้างความเสียหายเป็นวงเงินกว่าสูงถึง ราก ๖๐,๐๐๐ ล้านดอลลาร์^{๓๕}

ภาวะโลกร้อนในพื้นที่หลายส่วนของโลกได้เพิ่มปริมาณน้ำฝนประจำปี ทำให้เกิดน้ำท่วมรุนแรงมากขึ้น ในทุกที่วิปทั่วโลก ศูนย์วิจัยภัยธรรมชาติ มหาวิทยาลัยรังสิต ระบุว่า ภัยธรรมชาติที่เกี่ยวน้ำเนื่องกับน้ำถือเป็น มาตรการหมายเดช ๑ ของโลก และของประเทศไทย ตัวเลขความสูญเสียจากภัยธรรมชาติทางน้ำในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ อยู่ที่ประมาณ ๖ พันล้านบาท ได้เพิ่มขึ้น ๕ เท่าตัวเพียงในเวลา ๑๐ ปี เป็นมูลค่า ๕ หมื่นล้านบาทในปี พ.ศ. ๒๕๔๓^{๓๖} และมีแนวโน้มที่จะก่อความเสียหายเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณอย่างไม่หยุดยั้ง ในปี พ.ศ. ๒๕๔๙ บุโรพเพซิญปัญหาน้ำท่วมรุนแรงเป็นประวัติการณ์ หน่วยงานบรรเทาทุกชีวุกเฉินของ องค์การสหประชาชาติเปิดเผยว่า มหาศala น้ำท่วมส่งผลกระทบต่อกันทั่วโลกปีละร่วม ๕๐๐ ล้านคน จาก ปี พ.ศ. ๒๕๔๗-๒๕๔๙ ปริมาณการเกิดน้ำท่วมได้เพิ่มขึ้นจาก ๖๐ ครั้ง เป็นกว่า ๑๐๐ ครั้ง โดยในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้เกิดน้ำท่วมกว่า ๓๐ ครั้งเพียงแค่ ๔ เดือนแรกของปีพ.ศ. ๒๕๔๙ ๔๓ ปี ครอบคลุมต์ ของมหาศala น้ำท่วมเกิดในเอเชีย ก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจคิดเป็นมูลค่ากว่า ๔.๒๕ แสน ล้านบาท^{๓๗} ในประเทศไทย ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้เกิดฝนตกหนักกันทำให้เกิดโคลนถล่มใน ขามເກົອລັບແລ້ ຈັງຫວັດອຸตรຕົດດີ ก่อความเสียหายอย่างสูงเป็นประวัติการณ์ โดยภายในพริบตา โคลนได้ถล่ม บ้านเรือนไว่นาเสียหายเกือบทั้งหมู่บ้าน ความรุนแรงของฝนตกน้ำท่วมและดินถล่มในครั้งนี้ ทำให้มี ผู้เสียชีวิตใน ๕ จังหวัดถึง ๔๓ คน บ้านเรือนเสียหาย ๖๓๓ หลัง พื้นที่เกษตรเสียหาย ๔๗๑,๔๓๐ ไร่ รวมมูลค่า ๓๐๔ ล้านบาท และในไม่ถึง ๓ เดือนต่อมา พายุช้างสารได้พัดถล่มประเทศไทยอีกครั้ง ทำให้ เกิดน้ำท่วมตั้งแต่ภาคเหนือตอนบนจนถึงภาคกลางและภาคอีสานรวม ๔๗ จังหวัด ๔๕๒ อำเภอ ๔๐ กิ๊งขາເກົອ ๑๖ เขต ๓,๐๕๔ หมู่บ้าน สร้างความเสียครัวเรือนให้แก่ประชาชนถึง ๕.๑ ล้านคน เสียชีวิตสูง

^{๓๔} ขัด กอร์, โลกร้อน ความจริงที่ไม่มีใครยกฟัง, แปลโดย คุณการ วานิชย์วิรุพห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มีชีรน, ๒๕๕๐, หน้า ๙๒-๙๓.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๓๖} เนชั่นกรุ๊ป, มหาศala น้ำท่วม ไฟฟ้า ดินถล่ม แผ่นดินไหว, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เนชั่น, พ.ศ. ๒๕๔๐, หน้า ๔.

^{๓๗} หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก, ๑๑ สิงหาคม ๒๕๕๐, หน้า ๑๓

ถึง ๓๓๑ คน บ้านเรือนพังยับเยินเกือบ ๑ ล้านหลัง และพื้นที่เกษตรเดิมหาย ๕๖ ล้านไร่^{๓๔}

อุณหภูมิที่สูงขึ้นของโลกได้ทำให้ชั้นน้ำแข็งที่อยู่ผิวน้ำมelt หายไป ชั้นน้ำแข็งที่ปกคลุมผืนแฝงคืนบัน្តูកที่อยู่ติดเชือกไว้ ไม่ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมสูงท้องทะเล หากน้ำแข็งไม่ว่าจะเป็นชารน้ำแข็งที่ก่อตัวขึ้นบนภูเขาร์ หรือชั้นน้ำแข็งบนพื้นดินในแอนตาร์กติกาหรือกรีนแลนด์ เกิดคลื่นลมสูงท้องทะเล จะส่งผลให้ระดับน้ำทะเลเพิ่มสูงขึ้น งานศึกษาในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ แสดงให้เห็นเป็นครั้งแรกว่า ปริมาณน้ำฝนของชั้นน้ำแข็งแอนตาร์กติกาลดลงอย่างต่อเนื่อง แม้เมื่อชารน้ำแข็งร้าวร่องละ ๔๕ ที่ Kühlheim จะลดลงสูงที่สุด เริ่วขึ้น และอุณหภูมิของอากาศที่วัดจากระดับสูงเหนือมวลน้ำแข็งเหล่านี้ จะอุ่นขึ้นเรื่อยๆ ว่า อุณหภูมิในส่วนอื่นๆ ของโลก หากมันเกิดคลื่นลมสูงท้องทะเล จะส่งผลให้ระดับน้ำทะเลทั่วโลกเพิ่มสูงขึ้นถึง ๒๐ พุ๊ด^{๑๐} ระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้นจะส่งผลเสียหายให้ผู้คนต้องหลบภัยในเขตพื้นที่ต่ำอย่างเนเชอร์แลนด์ และได้มีการคาดคะเนกันว่า ผู้คนกว่า ๒๐ ล้านคนจะต้องอพยพออกจากปีกีกิ้ง^{๑๑} ผู้คนอีกกว่า ๔๐ ล้านคนจะต้องอพยพออกจากเชียงใหม่และบริเวณโถมยรอน^{๑๒} และที่น่าเป็นห่วงคือประชากร ๖๐ ล้านคนในกัลกัตตาและบังคคลาเทศจะไร้ที่อยู่^{๑๓}

นี่เป็นเพียงภาพบางส่วนของวิกฤติโลก ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินธุรกิจด้วยกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วน ทัศน์นี้ที่ว่าผู้คนทั้งหมดของส่วนย่อยจะก่อประโภชน์ที่มากกว่าต่อสังคมโลกนั้นจำเป็นต้องมีการทบทวนใหม่ นักคิดหัวก้าวหน้าและกลุ่มคนที่ใส่ใจต่อวิกฤติของโลกจำนวนหนึ่งจึงเริ่มเคลื่อนไหว เรียกร้องให้มนุษย์เปลี่ยนแปลงสู่กระบวนการทัศน์ใหม่

๓๙ เนชั่นกรุ๊ป, มหันตภัยกลมโลโก : โลกร้อน น้ำท่วม ไฟป่า ศินกลม แผ่นดินไหว, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เนชั่น, พ.ศ. ๒๕๕๐, หน้า ๔.

^{๓๙} ขัด กอร์, ໂຄງຮ້ອນ ຄວາມຈົງທີ່ໄມ້ມີການອ່ານຸ້າພັງ, ແປດໂຕຍ ຄຸນາກຣ ວານີຍີ່ກົງພົກ, ພິມພົກຮັງທີ່ ๓, ກຽງເທັນທານກຣ : ສຳນັກພິມພົກທີ່ຫຸນ, ແກຊ ๕๐, ໜ້າ ๑๖๔.

๔๐ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๐.

๔๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๔.

๔๖ เรื่องเดี่ยวกัน, หน้า ๒๐๕.

๔๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

กระแสการเรียกร้องต่อกระบวนการทัศน์ใหม่

เดวิด โบห์ม หนึ่งในผู้ที่เข้าใจถึงข้อจำกัดของกระบวนการทัศน์แบบกลไกที่ไม่สามารถอธิบายทุกปรากฏการณ์ในโลกได้ และตระหนักถึงวิกฤติต่างๆที่ทฤษฎีนิวตันมีต่อมนุษยชาติได้ล่ามตัวค้านไว้อย่างชัดเจนกว่า

ขณะนี้ การคิดแบบแยกส่วนได้แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง ไม่ใช่เฉพาะแต่ในวงสังคมเท่านั้น แต่ยังแพร่ไปในระดับปัจเจกบุคคลด้วย และนี่ก็เป็นการนำไปสู่ความสับสนทางความคิด ซึ่งสร้างปัญหา อย่างต่อเนื่องไม่สิ้นสุด และไปก่อภัยการรับรู้ให้มัวหม่นอย่างรุนแรงจนทำให้เราไม่สามารถมองเห็นวิธี แก้ปัญหาส่วนใหญ่ได้ ความเชื่อที่ว่าขั้นส่วนย่อมๆทั้งหมดนี้สามารถดำเนินอยู่ได้เป็นเอกเทศนั้น เป็นเพียงภาพลวงตา และภาพลวงตาаницไม่สามารถทำอะไรได้มากไปกว่าการนำไปสู่ความขัดแย้ง และความสับสน อย่างไม่มีที่สิ้นสุด^{๔๔}

วิกฤติต่างๆที่มนุษยชาติกำลังเผชิญหน้าอยู่ทำให้นักเศรษฐศาสตร์ที่ยึดถือกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วน เริ่มตระหนักถึงความผิดพลาดของตน ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ยาเชอร์ เบอร์น์ ในฐานะกรรมการธนาคารชาติ ของสหรัฐ (Federal Reserve Board) ได้ให้ข้อสังเกตว่า “กฎเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์กำลังไม่ทำงานไปตามวิถีทางที่มั่นคงเสี่ยงตัว” และในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ มิตตัน ฟรายด์แมน ได้กล่าวแก่สมาคมเศรษฐศาสตร์อเมริกันในลักษณะที่เปิดเผยจริงจากว่า “ข้าพเจ้าเชื่อว่าในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา พากวนนักเศรษฐศาสตร์ได้กระทำการผิดพลาดอย่างมากทันตี ในวงกว้าง เราได้ทำการผิดพลาดแก่สังคม และในวงแคบ เราได้กระทำการผิดต่อวิชาชีพของเราร่อง โดยคาดข้างมากว่าที่เราสามารถจะทำได้”^{๔๕} กระแสการเรียกร้องในการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินธุรกิจ สามารถแบ่งได้เป็นก้ามๆ ได้ดังนี้

๑. กลุ่มกระบวนการทัศน์แบบองค์รวม

กระแสความเคลื่อนไหวสู่กระบวนการทัศน์แบบองค์รวม ที่มองเห็นทุกสรรพสิ่งเชื่อมโยงและอิงอาศัยกัน อย่างเป็นเอกภาพเริ่มได้รับความสนใจจากชาวโลกเมื่อพิธีจีฟ คาปร้า นักคิดคนสำคัญแห่งยุคสมัย ปัจจุบันได้เขียนหนังสือหลายเล่มให้เห็นถึงข้อจำกัด และผลเสียของกระบวนการทัศน์แบบลดทดอนที่มีต่ออารยธรรมมนุษย์ดังที่ได้กล่าวไว้เบื้องต้น พร้อมทั้งนำเสนอกระบวนการทัศน์แบบองค์รวมที่สามารถอธิบายทุกปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้ดีกว่ากระบวนการทัศน์แบบเก่า เช่นพรมานาให้เห็นถึงคุณภาพการของกระบวนการทัศน์ใหม่ได้อย่างน่าเชื่อถือ ทำให้นักวิทยาศาสตร์และนักวิชาการสาขาวิชาน่า เช่นฯ เริ่มหันมาพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ จากการบูรณะและการปรับเปลี่ยนที่ปรับเปลี่ยนต่อกระบวนการทัศน์ใหม่สู่การดำเนินธุรกิจ นักวิชาการเหล่านี้ได้เสนอแนะแนวทางใหม่ๆในการดำเนินธุรกิจที่คำนึงถึงความสัมพันธ์ของทุกสรรพสิ่ง ให้เป็นระบบทุนนิยมแบบการุณยธรรม (Compassionate Capitalism) มากยิ่งขึ้น

๒. กลุ่มการบริหารด้วยคุณค่าทางศาสนา

กระแสเรียกร้องคือแนวทางหนึ่ง ในการแก้ปัญหาวิกฤติของระบบทุนนิยมในปัจจุบัน คือการเสนอแนะ

^{๔๔} นาร์ก้าเร็ต วีตเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนเรียนมีมา, ๒๕๕๐, หน้า ๔๙.

^{๔๕} พิธีจีฟ คาปร้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๒, แปลโดย พระประชา บสบุนชุมโน และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : นุดนิยมคิดคิมทอง, ๒๕๕๓, หน้า ๑๖๑.

ให้นำคุณค่าทางศาสนาเข้าสู่ที่ทำงาน แนวทางนี้มีทัศนะว่า การบริหารจัดการขององค์กรธุรกิจที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เน้นไปยังการพัฒนาทางทักษะ ความสามารถ และความรู้ของผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งส่วนเป็นมิติทาง ภาษาภาพเพียงอย่างเดียว ขันเป็นอิทธิพลแบบกลไกของนิ古ตันนั่นเอง การบริหารที่จะประสบความสำเร็จ จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติแห่งจิตวิญญาณ (Spiritual) ของผู้ปฏิบัติงานด้วย ขันหมายถึง การผสมผสานจิต วิญญาณเข้ากับการทำงาน บุคลิกจำนานวนหนึ่งจึงเห็นพ้องกันว่า การบริหารจัดการในศตวรรษที่ ๒๑ คือ การบริหารจัดการที่ต้องคำนึงถึงองค์รวมของมนุษย์ ขันหมายถึง ร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังนั้น การบริหารจัดการจึงควรมีรากฐานมาจากคุณค่าของจิตวิญญาณ (Spiritual-based Management) มาสโลว์ (Maslow) ได้สนับสนุนแนวคิดนี้โดยกล่าวไว้ว่า การบริหารแบบบูรณะ (Enlightened Management) คือวิธีหนึ่งที่ปฏิบัติต่อค่าศาสนาอย่างเคร่งครัด จริงจัง ลึกซึ้ง และจริงใจ สำหรับผู้นิยม ศาสนา (และจิตวิญญาณ) ว่าคือความสู่ใจต่อปัญหาของมนุษย์ ปัญหาของจริยธรรมของผู้คนในอนาคต ดังนั้น ปรัชญาแนวนี้ เมื่อถ่ายทอดมาสู่ชีวิตการทำงาน จะกลายเป็นการบริหารจัดการขององค์กร สมัยใหม่^{๔๐} เกิดการเรียกร้องวิถีใหม่และความหมายใหม่ของการทำงาน โดยการนำจิตวิญญาณหรือ คุณค่าทางศาสนาเข้ามาสู่สถานที่ทำงาน เพื่อพัฒนาศักยภาพในตน และเพื่อสร้างความสุขในการ ปฏิบัติงาน การบริหารด้วยคุณค่าทางจิตวิญญาณจึงเริ่มแพร่หลาย และได้รับความนิยมมากขึ้น โดยเฉพาะ ในปลายศตวรรษที่ ๒๐

๓. กลุ่มนักเคลื่อนไหวเพื่อสิ่งแวดล้อม

นักธุรกิจที่เห็นด้วยกับคำกล่าวของอัล กอร์ นักเคลื่อนไหวเพื่อธรรมชาติคือสำคัญของโลกที่ว่า “เรา จะต้องทำการกู้ภัยพิบัติทางสิ่งแวดล้อมเป็นหัวใจสำคัญในการดำเนินไปของอารยธรรมมนุษย์”^{๔๑} ได้ ปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินธุรกิจของตนให้เป็นมิตรต่อธรรมชาติมากยิ่งขึ้น พร้อมๆกับโน้มนำผู้ปฏิบัติงานของ ตนที่มีอิทธิพลต่อโลกให้เริ่มใส่ใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และที่สำคัญ ได้รวมตัวกันสร้างเครือข่าย เพื่อเป็น กระบวนการเดี่ยงให้องค์กรธุรกิจต่างๆ โลกปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินธุรกิจแบบเก่าๆ ที่เห็นตนเองเป็น ศูนย์กลาง ไปสู่การดำเนินธุรกิจที่มีส่วนรวมเป็นศูนย์กลาง อนิชา รอคติก ผู้ก่อตั้งบริษัทบอร์ด บรรษัท ข้ามชาติที่มีชื่อเดียวกันคือ “ที่ทางด้านการใส่ใจต่อธรรมชาติ” ให้ร่วมก่อตั้งเครือข่ายธุรกิจเพื่อสังคมและสิ่งแวดล้อม (Social Venture Network หรืออีสวีเน็ต) ในประเทศไทย สหรัฐอเมริกา โดยมีพันธกิจหลักในการส่งเสริมและ สนับสนุนการสร้างจิตสำนึกทางธุรกิจ ที่นำไปสู่การเคารพสิ่งแวดล้อม คำนึงถึงสิทธิของชุมชนและสังคม และการดำเนินธุรกิจที่ยุติธรรมสำหรับทุกฝ่าย โดยตระหนักรถึงความแตกต่างทางทรัพยากร โอกาส และ ศักยภาพที่เป็นจริงของแต่ละองค์กรหรือบุคคล^{๔๒} ปัจจุบันมีองค์กรสมาชิกก่อตั้ง ๒,๐๐๐ องค์กรทั่วโลก

เครือข่ายที่สำคัญที่สุดก่อตั้งในอีกมุมหนึ่งของโลก คือกลุ่มความร้อยเท้าธรรมชาติ (The Natural Step) ของประเทศไทย เกิดตั้งโดยการคิด เยนริก โรเบิร์ต ได้สร้างพลังความเคลื่อนไหวในระดับสากลเพื่อ

^{๔๐} Mark Kriger, Bruce Hanson, “A value-based paradigm for creating truly healthy organizations”, *Journal of Organization Change Management*, Vol. 12 No.4, 1999, p.303.

^{๔๑} พริตจ์อฟ คาบร้า, ใบง ไบที่ชื่อนเร็น, แปลโดย วิศิษฐ์-ณัฐฟส วงศ์ศิริพัฒน์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนเรียนมีนา, ๒๕๔๘, หน้า ๑๙๔.

^{๔๒} นาร์ก อัลเดน, สร้างธุรกิจด้วยพัฒนวิถีทัศน์, แปลโดย ไฟโรนี ภูมิประดิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักเรียนส่วนเรียนมีนา, ๒๕๔๔, หน้า ๑๖๔.

อนุรักษ์ธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นให้ทุกหน่วยบอยในสังคม เริ่มต้นจากปัจเจกบุคคล ครอบครัว หน่วยงานรัฐ ภาคธุรกิจ และกลุ่มวิชาชีพต่างๆ ให้ตระหนักรถึงขีดจำกัดของระบบมนิเวศ โดยทำงานจากภาพใหญ่ย้อนกลับไปหาส่วนอยู่ เพื่อเพิ่มจิตสำนึกรักในภาพรวมของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ ในปัจจุบันกลุ่มตามรอยเท้าธรรมชาติได้ขยายสาขาไปยังประเทศอสเตรเลีย แคนาดา ญี่ปุ่น อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ในส่วนเดน องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมากกว่า ๓๐ แห่ง และบริษัท ๖๐ แห่ง เช่น ไอเกีย (IKEA) อิเล็กโตรลักซ์ แมคโคนัลต์ เครื่อโกร์แรมแซนดิค และโอดิโอเพรีโตรเลียม ได้รับเอาแนวทางของกลุ่มนี้ไปใช้ในการเปลี่ยนวิถีการดำเนินธุรกิจอย่างกระตือรือร้น^{๔๙}

นอกเหนือจากภาคเอกชน หน่วยงานรัฐบาลระหว่างประเทศจัดเป็นพลังสำคัญในการสร้างความตระหนักรถึงกิจกรรมโลก และผลักดันให้รัฐบาล รวมถึงหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งแสวงหากำไรและไม่แสวงหากำไร ตลอดจนประชาชื่น ให้ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ตระหนักรถึงสิ่งแวดล้อม โดยเริ่มต้นจากการจัดประชุมขององค์กรสหประชาชาติที่ประเทศสวีเดนในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ซึ่งนำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานรับผิดชอบด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่างๆ ในเวลาต่อมา ในอีกสองทศวรรษ ได้มีการจัดประชุม Earth Summit ในปี พ.ศ. ๒๕๓๗ ที่ประเทศบราซิล พร้อมกับการออกแผนปฏิบัติการร่วมตัวอย่างร่วมมือและวาระ ๒๑ (Ethics & Agenda 21) เรียกร้องให้นานาประเทศร่วมมือในการกอบกู้วิกฤตโลก ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจแบบยั่งยืน แผนปฏิบัติการสำหรับศตวรรษที่ ๒๑ ได้ระบุอย่างชัดเจนว่า “การพัฒนาที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม จะนำไปสู่การตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษยชาติ มาตรฐานการครองชีพที่ดีขึ้นสำหรับทุกคน การคุ้มครองและการจัดการระบบมนิเวศที่ดีขึ้น ตลอดจนอนาคตที่ปลอดภัยและรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ไม่มีประเทศใดประเทศหนึ่งสามารถทำภารกิจนี้ได้ลำพัง แต่ต้องความร่วมมือในเครือข่ายพันธมิตรระดับโลกจะทำให้การพัฒนาแบบยั่งยืนสำเร็จได้”^{๕๐} ได้มีรัฐบาลจากนานาประเทศเข้าร่วมลงนามร่วม ๑๗๙ ประเทศทั่วโลก

เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะเห็นว่า หลักการของทั้งสามกลุ่มแบบจะไม่มีอะไรใหม่แต่แตกต่างจากแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงประกาศไว้ก่อนฯ ๒,๕๐๐ ปีที่ผ่านมา ในฐานะที่เป็นศาสนาเพื่อส่วนรวม ภูมิปัญญาดั้งเดิมของตะวันออก ที่เรียกวันว่า พระพุทธศาสนาสามารถเป็นแนวทางสำคัญในการนำพามนุษยชาติให้พ้นจากวิกฤติที่ทั่วทุกมุมโลกกำลังเผชิญอยู่

๒. กระบวนการทัศน์แห่งเอกภาพ

อิทีปปัจจยาตा หรือปฏิจจาสมุปบท หลักการสำคัญในพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป”^{๕๑} หมายความว่า ทุกสรรพสิ่งในจักรวาลมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงเป็นเหตุและผลต่อกัน การเกิดขึ้นของ

^{๔๙} เดวิด คอร์เทน, โลกยุคหลังบรรษัท ชีวิตหลังทุนนิยม, แปลโดย เจษณี สุจิรัตน์กิจ, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สวนเจนเมือง, ๒๕๔๔, หน้า ๑๗๗.

^{๕๐} United Nations Environment Programme, *Ethics and Agenda 21*, New York : United nations Publication, 1994, p. 126.

^{๕๑} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๕๔๔/๓๔.

ปรากฏการณ์หนึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดขึ้นของอีกปรากฏการณ์หนึ่ง เกี่ยวกับนัยและประโยชน์โดยต่อ กัน ปฏิจจาสมุปบาทนี้คือพุทธกระบวนการทัศน์ต่อทุกๆปรากฏการณ์ในจักรวาล อันครอบคลุมถึงชีวิตมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ ซึ่งมีลักษณะตรงข้ามกับกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วนของนิวัตันอย่างสิ้นเชิง

ชีวิตมนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากการรวมกันของสรรพสิ่งอยู่ๆ ที่เรียกว่า ขันธ์ ห้า^{๕๒} ได้แก่ รูป ขันธ์ เกทนา ขันธ์ สัญญา ขันธ์ สังขาร ขันธ์ และวิญญาณ ขันธ์^{๕๓} หรือรูปและนาม โดยขันธ์ แรกจัดเป็นรูป และขันธ์ที่เหลืออีกห้า คือ เป็นนาม หนึ่งในวงจรปฏิจจาสมุปบาทได้อธิบายต่อไปว่า “พระ วิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี”^{๕๔} แสดงว่า นามและรูปจะเกิดขึ้นควบคู่กันเสมอ เช่น เมื่อตาเห็นรูป จักชู วิญญาณจะก่อตัวขึ้นตามมาทันที นามและรูปนี้จะเกิดขึ้นอย่างแยกไม่มีออก หันสองสิ่ง คือจิตและกาย ที่ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตมนุษย์ เป็นเอกภาพที่ไม่สามารถแยกขาดจากกัน เป็นปัจจัยพึงพิงอาศัยซึ่งกันและ กันตลอดเวลา ภาพของมนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่เป็นเพียงภาพของเครื่องจักรแต่เป็นชีวิตที่ประกอบด้วยกายและ จิตควบคู่กับสัมพันธ์กัน

ขันธ์ห้า หรือชีวิตมนุษย์ จะดำเนินไปตามกฎแห่งการอิงอาศัยกันของหลักการปฏิจจาสมุปบาท เป็น กระแสที่ไหลต่อเนื่องจากปัจจัยหนึ่งไปสู่อีกปัจจัยหนึ่ง เกิดดับต่อ กันไปเป็นสายธาร จึงไม่มีสิ่งใดดำรงอยู่ได้ อย่างอิสระด้วยตนเอง ทุกสรรพสิ่งจึงปราศจากตัวตนคงที่ ตามกฎแห่งไตรลักษณ์ ดังที่ได้นีการบันทึกไว้ ในอนุคตลักษณสูตร^{๕๕} ว่า ขันธ์ห้า เป็นสิ่งที่มีความแปรเปลี่ยนตลอดเวลา ไม่มีความแน่นอนคงทน จึง ปราศจากตัวตนโดย พิพารหมคุณการณ์ได้อธิบายไว้ว่า หันปฏิจจาสมุปบาทและไตรลักษณ์มุ่งแสดงถึง หลักการอิงอาศัยของสรรพสิ่ง แต่อธิบายในสองลักษณะที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ไตรลักษณ์อธิบายถึง ลักษณะของความเขื่อมโยง ในขณะที่ปฏิจจาสมุปบาทอธิบายถึงอาการแห่งความเขื่อมโยง ด้วยหลักการนี้ ทำให้เข้าใจถึงพุทธกระบวนการทัศน์อย่างชัดเจนว่า เป็นกระบวนการทัศน์แบบองค์รวม ที่อยู่ในลักษณะของระบบ ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่อิงอาศัยกัน สืบเนื่องต่อ กันไปเป็นสายธาร ไม่มีสิ่งใดฯดำรงอยู่ได้คันเอง เป็น เอกเทศ เพราะทุกสรรพสิ่งปราศจากตัวตนที่แน่นอนนิรันดร์ ภาพของจักรวาลในพระพุทธศาสนาจึงเป็น ภาพที่เคลื่อนไหวอย่างสม่ำเสมอ ทราบเท่าที่มีการรวมตัวกันของปัจจัยต่างๆ ปรากฏการณ์จะเกิดเมื่อมี สาเหตุให้เกิด และจะดับเมื่อมีสาเหตุให้ดับ จึงไม่ใช่ภาพจักรวาลแบบกลไกตายตัว ที่ไม่มีการแปรเปลี่ยนของ นิวัตัน เดวิด คาลูปอาหานา (David Kalupahana) ได้แสดงถึงความแตกต่างระหว่างกระบวนการทัศน์ทั้งสองไว้ อย่างดีว่า การอธิบายมนุษย์ด้วยการเกิดดับภายในตัวกัน ให้กับปฏิจจาสมุปบาทเท่ากับเป็นการจำจัด “ผีใน เครื่องจักร” โดยมีได้ลดทิ้งส่วนใดส่วนหนึ่งของเครื่องจักร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ คำอธิบายดังกล่าวทำให้ เรายืนว่าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าได้ก้าวเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้แน่นอน^{๕๖}

ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า มนโนทัศน์ปฏิจจาสมุปบาทคือกระบวนการอธิบายทุกปรากฏการณ์ในโลก ในอัคคัญ-

^{๕๒} ท.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๙๕

^{๕๓} ท.ป. (ไทย) ๑๑/๓๙๕/๒๙๙-๓๐๐.

^{๕๔} ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๗/๑๓๖.

^{๕๕} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๔๙/๔๔-๔๖.

^{๕๖} เนื่องน้อย บุณย์เนตร, “จริยศาสตร์สภาวะแผลด้อมในพุทธศาสนา : สำนักทางศาสนาที่หยั่งโยงสรรพสิ่งทั่วโลก”, พุทธ ศาสนาศึกษา, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มกราคม – เมษายน ๒๕๓๗, หน้า ๑๗.

สูตรที่ว่าด้วยต้นกำเนิดของจักรวาลและมนุษย์ พระพุทธองค์ทรงพระชนนาให้เห็นถึงกระแสแห่งการสืบต่อ จนเป็นวิถีวนนาการของโลกและมนุษย์ในปัจจุบันไว้ว่า เมื่อแรกเริ่ม อาภัสสรพระมหาเกศในโลกระยะแรกเริ่มที่ยังเป็นพื้นน้ำ สัตว์โลกยังมีสภาพร่างกายเป็นพิพิธ มีตาทัชท่างใจ มีปีติเป็นอาหาร มีรัศมีกาวยสูญรายอยู่ในอากาศ เช่นเดียวกับสมัยที่อยู่ในชั้นอาภัสสรพระมหา ครั้นเมื่อวันคืนปรากฏลอยอยู่บนน้ำ เหล่าสัตว์เริ่มบริโภคกันในวันเดียว ทำให้รัศมีจากกาหยหายไป คงจันทร์ คงอาทิตย์ และคงดาวจีงได้อุบัติขึ้นพร้อมๆกับการปรากฏขึ้นของกลางวัน และกลางคืน นำไปสู่การอุบัติขึ้นของวัน เดือน ปี และฤดู จนกาลวยเป็นโลกที่มีชีวิต พระสูตรนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การอิงอาศัยตามหลักการปฏิจสมุปบาทมิได้เกิดขึ้นแต่เพียงในแนวตั้งอย่างที่มีการอธิบายในแผนภูมิปฏิจสมุปบาททั่วไป แต่มีลักษณะในแนวราบด้วย เช่นกัน กล่าวคือ การบริโภคกันในวันเดียว ให้น้ำไปสู่การอุบัติขึ้นของมนุษย์ในร่างกายที่หายขึ้น จัดเป็นการอิงอาศัยแบบแนวตั้ง แต่ในขณะเดียวกัน พระอาทิตย์ พระจันทร์ และคงดาวได้ปรากฏขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเกิดขึ้นของวัน เดือน ปี และฤดูกาล จัดเป็นการอิงอาศัยแบบแนวราบ สรุปได้ว่า การเกิดขึ้นของคงอาทิตย์ คงจันทร์ กลางวัน กลางคืน วัน เดือน ปี และฤดูกาลต่างๆ ตลอดจน การบังเกิดขึ้นของร่างกายมนุษย์ ล้วนสัมพันธ์กับการบริโภคกันในวันเดียว สัตว์เครื่องจาก กับตันไม้ กับแผ่นดิน มันอยู่กันอย่างประسانงานกันแบบสหกรณ์ มือ ตีน แขนขา มันทำงานแบบสหกรณ์ ชีวิตจึงรอดได้^{๕๓}

พระพุทธองค์ยังทรงบรรยายปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ทำให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของระบบภูมิเวช ให้อย่างแจ่มชัดในอุปนิสสูตรว่า “เมื่อฝนเมีดใหญ่ตกบนยอดภูเขา น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ทำให้ซอกเขา ลำธาร และห้วยเต็มเปี่ยม ชอกเขา ลำธาร และห้วยทั้งหลายเต็มเปี่ยมแล้ว ทำหนองน้ำให้เต็ม หนองน้ำเต็ม เปี่ยมแล้ว ทำบึงให้เต็ม บึงเต็มแล้ว ทำแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยเต็มแล้ว ทำแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่เต็มแล้ว ก็ทำมหาสมุทรให้เต็ม”^{๕๔} ธรรมชาติในทศนะของพระพุทธศาสนาจึงเป็นระบบชีวิตที่เกี่ยวเนื่องและสอดคล้องกันอย่างเป็นเอกภาพ เมื่อส่วนหนึ่งส่วนใดของระบบได้รับสิ่งกระทบทั้งทางด้าน หรือทางเสียง ก็จะส่งผลไปยังส่วนอื่นๆ ทั้งหมด เป็นสายธารสืบต่อ กันไป

หลักการแห่งความเชื่อมโยงของสารพสิ่ง ยังสามารถสังเกตเห็นได้ในปรากฏการณ์ทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ในอัคคณูปสูตร ได้มีการบันทึกไว้ว่า การปกครองของชุมชนมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เกิดความโภภไม่แบ่งปันข้าวสาลีต่อกันอย่างที่ได้เคยบีบถือปฏิบัติ แต่กลับถือเอาส่วนของผู้อื่นมาบริโภค ทำให้เกิดการทำร้ายกัน จึงได้แต่งตั้งผู้ปกครอง ที่เรียกว่า มหาสมมตรชา ให้เป็นผู้ปกครองชุมชนขึ้น โดยประชาชนยินดีแบ่งปันผลประโยชน์แก่ผู้ปกครองนั้น

ในจักรภัตติสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่า การปกครองที่ปราศจากการบุกรุกเป็นสาเหตุ

^{๕๓} พุทธศาสนาสากล ที่ ๑๔๗ หน้า ๓๕. พุทธศาสนาสากลกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภมลกีมทอง, ๒๕๓๓.

^{๕๔} ส. น. (ไทย) ๑๖/๒๓/๔๓.

ของปัญหาทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะนำไปสู่ปัญหาทางสังคมในที่สุด โดยได้ตรัสไว้ว่า “เมื่อพระมหาจัตุริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้แก่คนไม่มีทรัพย์ ความชัดสนก็แพร่หลาย เมื่อความชัดสนแพร่หลาย อทินนาทานก็แพร่หลาย เมื่อทินนาทานแพร่หลาย ศัตรูก็แพร่หลาย เมื่อศัตรูแพร่หลาย ปานาติบัตก็แพร่หลาย เมื่อปานาติบัตแพร่หลาย มุสาวาทก็แพร่หลาย”^{๙๙} พระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงเครื่อข่ายของความสัมพันธ์แบบสหกรณ์อีกด้วย การทำลายลั่นระหว่างผู้คนในสังคมมีความสัมพันธ์กับความชัดสน และมีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับการปกครองที่ปราศจากธรรม ปัจจัยเหล่านี้ไม่ได้แยกขาดจากกัน แต่เชื่อมโยงและสัมพันธ์กันอย่างเป็นเอกภาพ คือมีลักษณะเป็นองค์รวมนั่นเอง

กนฺดแห่งความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ในปรากฏการณ์ทางหลายมิติที่ได้แสดงไว้ในรูปแบบเครื่อข่ายที่โยงใยแบบองค์รวมข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ จักรวาล ธรรมชาติ และ สังคม ล้วน เคื่อมโยงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือเป็นเอกภาพที่ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้อีกอย่างเป็นอิสระ เนื่องจากกระบวนการทัศน์ของนิวตัน การแทรกแซง หรือการก่อความเสียหายแก่สิ่งหนึ่งจะส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ต่อสิ่งอื่นๆทันที

ทฤษฎีพิสิกส์แนวใหม่ที่เรียกว่า ทฤษฎีความตั้มพิสิกส์ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความจริงของกฎแห่งความสัมพันธ์นี้ ภายใต้ความตั้มพิสิกส์ อะตอมไม่ใช่อนุภาคที่แข็งแกร่ง เล็กที่สุด และทำลายไม่ได้อีกต่อไปภายในอะตอมคือพื้นที่ว่างเปล่าอันกว้างขวางอันประกอบด้วยอิเลคตรอน โปรตอน และนิวตรอน โดยอนุภาคเด็กๆเหล่านี้ไม่ได้อยู่อย่างอิสระ เป็นเอกเทศ ตามหลักการอะตอมของนิวตัน แต่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับกันอย่างเป็นเอกภาพ นีลส์ บอร์ห กล่าวว่า “อนุภาคของวัตถุที่เป็นเอกเทศนั้นไม่มี คุณสมบัติของมันสามารถให้คำจำกัดความ และสังเกตได้ก็โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของมันที่เกี่ยวกับระบบอื่นๆที่เท่านั้น”^{๑๐} อนุภาคที่เล็กกว่าอะตอมไม่ใช่หน่วยย่อยที่ตายตัว แต่เป็นความสัมพันธ์ขั้นสับซ้อนที่โยงใยหน่วยย่อยต่างๆเข้ากับส่วนอื่นๆทั้งหมด ไอน์สไตน์ได้แสดงให้เห็นว่าเอกพัทั้งหมดเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ทำให้ไม่สามารถแยกโดยออกเป็นหน่วยเด็กๆให้เป็นอิสระจากกัน เมื่อพิจารณาดีก็ลงไปในสิ่งใดๆ ธรรมชาติเปิดเผยออกมาว่าไม่มีหน่วยย่อยพื้นฐานที่เป็นเอกเทศ แต่เป็นเครือข่ายสนับสนุนกัน ไซเซนเบร์กกล่าวว่า “โลกปรากฏต่อเราในรูปของสิ่งที่เป็นอันสับซ้อนของเหตุการณ์ ซึ่งรวมເเอกสารณ์สัมพันธ์ที่แตกต่างกันเข้าไว้ มีลักษณะทั้งสับไปมา ข้อนเหลือมกัน หรือเชื่อมต่อกัน ความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นตัวกำหนดลักษณะโครงสร้างของทั้งหมด”^{๑๑} ความตั้มพิสิกส์ยังแสดงให้เห็นต่อว่า คุณสมบัติของอนุภาคเด็กๆในอะตอมอยู่ในสภาพที่เปลี่ยนแปลง ไม่หยุดนิ่ง เคลื่อนไหวและทำปฏิกิริยาต่อกัน ตามลักษณะของโมเดล อะตอม และนิวเคลียส แสดงว่า ไม่มีโครงสร้างตายตัวในธรรมชาติ แต่เป็นโครงสร้างที่เกิดจากการแปรเปลี่ยนสูญความสมดุลของความสัมพันธ์ที่อิงอาศัยกันของอนุภาคต่างๆ ภาพจักรวาลในความตั้มพิสิกส์ จึงพิสูจน์ถึงความเป็นจริงของกฎปฏิฐานามุบนาทที่ว่า ทุกสรรพสิ่งแปรเปลี่ยนตามเหตุปัจจัย ต่างเชื่อมโยงอิงอาศัยกันเป็นเครือข่าย เป็นระบบขององค์รวมที่ผลลัพธ์มีมากกว่าผลรวมของหน่วยย่อยทั้งหมด และไม่มี

^{๙๙} ท.บ. (ไทย) ๑๑/๒๖/๑๑.

^{๑๐} พฤตจีพ คาบร้า, จุดเปลี่ยนแห่งศตวรรษ ๑, แปลโดย พระประชา ปสนุณมโน และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภมศิริท่อง, ๒๕๔๓, หน้า ๙๑.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒.

หน่วยป้องโคงฯ ที่มีตัวตนคงที่ เป็นเอกเทศ ดังที่ค้าบร้าได้สรุปปฏิสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆ ของทั้งหมด ที่เป็นพื้นฐานยิ่งกว่าส่วนป้องๆ ในตัวมันเอง ได้อ่านถูกต้องลึกกว่า “มีการเคลื่อนไหว แต่ไม่มีวัตถุที่เคลื่อนไหว มีการกระทำ แต่ไม่มีผู้กระทำ ไม่มีผู้รับร่ายรำ มีแต่เพียงการร่ายรำ”^{๒๒๒}

ระบบชีวิตต่างๆ ในชีวิทยา กีด้วยน้ำและดิน ให้เห็นถึงการอิงอาศัยของสรรพสิ่ง ไม่มีสิ่งมีชีวิตใดในธรรมชาติสามารถอยู่รอดได้อายุเป็นเอกเทศ โดยปราศจากการพึ่งพิงจากสิ่งอื่น ชีวิตมนุษย์ที่ร่างกายอันประกอบด้วยธาตุตามธรรมชาติ คือดิน น้ำ ลม และ ไฟ มีความเชื่อมโยงและอิงอาศัยกับระบบธรรมชาติอย่างเป็นเอกภาพ เริ่มต้นจากการหายใจเข้าออกซิเจนที่ระบบปัสสาวะได้สร้างขึ้นเข้าสู่ร่างกาย และปล่อยคาร์บอนไดออกไซด์ออกมายังที่พื้นที่ในร่างกายที่แสง การบริโภคอาหารจากพืช และสัตว์ เพื่อการดำเนินชีวิต และการขับของเลี้ยงที่บริโภคกลับคืนเป็นอาหารแก่พืชและสัตว์อีกครั้ง แลกเปลี่ยนหมุนเวียนสับกันไป ครั้นเมื่อความเป็นชีวิตได้สิ้นสุดลง ธาตุต่างๆ ที่ประกอบเป็นร่างกายมนุษย์จะเน่าเปื่อย ลายเป็นชาตุคืนสู่วงจรธรรมชาติ กลายเป็นส่วนหนึ่งของสรรพชีวิตที่ใช้ชาตุที่เหลือเหล่านั้นหยังเดี้ยงชีวิต เช่น ได้เดือน งู หนอน หรือแมลงต่างๆ ได้กินเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของระบบชีวิตที่แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพิงอาศัยกันและกันในธรรมชาติ ได้กินเป็นส่วนผสมของสองสิ่งมีชีวิต คือรากตัวไคร่หรือสาหร่าย โดยรากห่อหุ้มต่ำไคร่ คงอยู่ดูดซับความชื้นและแร่ธาตุ ส่วนเส้นใยของรากยังทำหน้าที่ในการยึดเกาะกับพื้นผิวต่างๆ ทำให้พนเปี้ยนได้พร่าห่าย ส่วนต่ำไคร่จะทำหน้าที่ผลิตอาหารโดยการสังเคราะห์แสงสำหรับการอยู่ร่วนกัน เส้นใยของรากที่มีความพรุนมากกว่าใบไม้ จึงดูดซับก๊าซในอากาศและดูดซับน้ำฝนได้ดี สุขภาพของไดกุนจึงเป็นสัญญาณเตือนภัยแก่มนุษย์เกี่ยวกับระดับผลกระทบในอากาศตัวอย่าง^{๒๒๓} การพึ่งพิงอาศัยของสรรพชีวิตต่างๆ ยังสามารถพบเห็นได้อีกมากมายในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นวงจรของพันธุ์ไม้ เช่น กรณีของกระเจ้าสีดา กล้วยไม้ เพริญ ที่มักเกาะอยู่ตามภาคไม้ เพื่ออาศัยเปลือกไม้ให้รับแสงอาทิตย์ และบริโภคที่พื้นที่ดินที่อยู่บนต้นไม้ โดยไม่ได้แย่งอาหารจากไม้ใหญ่ เดียวกันในวงจรของสัตว์ในกรณีของปลาริมโภรา หรือที่รู้จักกันว่าเหงาตาม โดยเหงาตามตัดแปลงครึ่งหลังเป็นปุ่มดูดเกาะติดอยู่กับผิวนังปลานตาม และอาศัยกินอาหารที่เหลือจากผู้พิ่งพิง พร้อมทั้งเคลื่อนไหวด้วยการเกาะติดกับปลานตามโดยไม่ต้องออกแรงใดๆ

หลักแห่งความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งตามหลักการปฏิจจสมบูบาท จึงสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในธรรมชาติทั้งในสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต กฎธรรมชาตินี้จึงเป็นภาวะที่ทรงตัวอยู่โดยธรรมชาติ เป็นธรรมจิติ คือภาวะที่ตั้งอยู่ หรือยืนตัวเป็นหลักแน่นอนอยู่โดยธรรมชาติ^{๒๒๔} ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในปัจจยสูตรว่า “ชาตุ (ธรรม) อันนั้น คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมชาติ ความเป็นไปตามธรรมชาติ ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้ ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคติ บรรลุชาตุ (ธรรม) นั้น ครั้นนั้น บรรลุแล้ว จึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่าย”^{๒๒๕} ในทศนะของพระพุทธศาสนา กลุ่มเหตุปัจจัยที่รวมตัวกันเป็นกฎธรรมชาติใน

^{๒๒๒} เรื่องเตี่ยวกัน, หน้า ๑๐๔.

^{๒๒๓} อนุชาติ พวงคำตี, “ระบบปัสสาวะ : สรรพชีวิตสัมพันธ์” ใน ธรรมชาติของสรรพสิ่ง, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสคศรี สมมติวงศ์, ๒๕๕๗, หน้า ๒๑.

^{๒๒๔} พรห. พรมคุณภรณ์ (ประยุทธ์ ปัญโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, นครปฐม : วัดญาณเวศกัน, ๒๕๕๕, หน้า ๖๗.

^{๒๒๕} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๐๓๔.

รูปแบบต่างๆ และก่อให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ คัมภีร์อรรถกถา^{๗๒}ได้จำแนกเป็น ๕ กลุ่มใหญ่ คือ

๑. อุตุนิยาม คือกฎหมายชาติทางการแพทย์ของโลกที่เกี่ยวกับอุณหภูมิ โดยเฉพาะเรื่องลม ฟ้า อากาศ และฤทธิ์กาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมในโลกที่ไม่มีชีวิต

๒. พื่นนิยาม คือ กฎหมายชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ เป็นระบบทางกายภาพที่มีชีวิต

๓. ธรรมนิยาม คือ กฎหมายชาติที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์

๔. ธรรมนิยาม คือ กฎหมายชาติแห่งความสัมพันธ์ และความอิงอาศัยกันของสรรพสิ่ง

๕. จิตนิยาม คือ กฎหมายชาติที่เกี่ยวกับกระบวนการทำงานทางจิต

นอกจากนั้น ภาพรวมของระบบใหญ่ในพุทธกรรมนั้นจะแตกต่างจากคุณสมบัติของแต่ละหน่วย ปัจจัย เพาะาะได้มีคุณสมบัติใหม่บังเกิดขึ้นมาจากการรวมตัวกันของสรรพสิ่ง เช่น ชีวิตมนุษย์^{๗๓}ได้ก่อกำนานิขึ้น จากการรวมตัวกันของชั้นชั้นห้า ในคุณสมบัติของแต่ละชั้นนั้นไม่มีชีวิตมนุษย์ รูปเป็นเพียงร่างกาย เท่านั้น เป็นเพียงความรู้สึก สัญญาเป็นเพียงความจำ สังขารเป็นเพียงความคิด และวิญญาณเป็นเพียงความหมายรู้ แต่เมื่อหน่วยปัจจัยต่างๆ เหล่านี้มารวมกัน สิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า มนุษย์ได้อุบัติขึ้นมา ปรากฏการณ์การเกิดขึ้นของน้ำก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน น้ำเกิดจากการรวมตัวกันของสองไฮโดรเจนและหนึ่งออกซิเจน ที่เขียนเป็นสมการทางเคมีว่า H_2O ในแต่ละหน่วยปัจจัย คือ ไฮโดรเจนและออกซิเจน ไม่มีคุณสมบัติของน้ำปรากฏอยู่ แต่ครั้นเมื่อร่วมกันตามสมการเคมี ความเป็นน้ำ อันเป็นคุณสมบัติใหม่ของภาพรวมทั้งหมด ได้อุบัติขึ้น วิทยาศาสตร์แนวใหม่ได้อธิบายปรากฏการณ์การอุบัติขึ้นของคุณสมบัติใหม่ ของระบบแบบองค์รวมนี้ด้วย ทฤษฎีชับช้อน อันเป็นหลักการที่ไม่สามารถศึกษาทำความเข้าใจได้จากการแยกแยะเป็นชิ้นส่วนอย่าง โดยทั่วไป ระบบชับช้อนมักมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๗๔}

๑. ระบบมีส่วนประกอบจำนวนมากร โดยส่วนประกอบเหล่านี้อาจมีความแตกต่างกัน

๒. ส่วนประกอบแต่ละส่วนมีปฏิกริยา กันแบบไม่เป็นเชิงเดี่ยวน โดยเฉพาะการบีบอนกลับ (Feedback)

๓. ผู้ของปฏิกริยาทำให้เกิด “การผุดบังเกิด” ของแบบแผน หรือความสามารถต่างๆ ซึ่งทำให้ระบบรวมแตกต่างจากผลรวมของส่วนประกอบย่อยทั้งหมด และการผุดบังเกิดขึ้นนี้มักกลับมาเมื่อผิดระทบ กับส่วนประกอบย่อยนั้นอีก

๔. ระบบมักมีโครงสร้างต่อเนื่องเป็นระดับชั้น

การบินของผุ้งนก เป็นตัวอย่างทางธรรมชาติที่ทำให้เข้าใจถึงระบบชับช้อนได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ การบินของผุ้งนกอย่างเป็นระเบียบแบบแผนไม่จำเป็นต้องมีผู้ส่งการจากนกตัวใดตัวหนึ่ง รูปแบบของผุ้งบังเกิดขึ้นเองจากปฏิกริยาระหว่างนกแต่ละตัว เมื่อเจอสิ่งกีดขวาง นกบางตัวจะบินแยกออกเป็นกลุ่มเล็ก แต่จะกลับมารวมเป็นผุ้งกันอีก หรือเมื่อเจอพายุ นกบางตัวอาจแตกผุ้ง แต่ในที่สุดจะบินกลับมารวมกับผุ้งเดิม ปรากฏการณ์แบบนี้ไม่สามารถทำความเข้าใจจากการศึกษาจากนกแต่ละตัว หรือกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วนของนิวตันได้ เป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติในลักษณะแบบองค์รวม ซึ่งผลรวมของทั้งระบบจะแตกต่างจากผลรวมของส่วนย่อย

^{๗๒} ท.ม.อ. (แปล) เล่ม ๒ ภาค ๑ หน้า ๑๐๐-๑๐๑.

^{๗๓} สมเกียรติ ตั้งกิจานันชัย, “ความชับช้อน” ใน ธรรมชาติของสรรพสิ่ง, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิศศิวิทย์ สถาบันวิจัยศึกษาและนวัตกรรม, หน้า ๑๒๔.

เมื่อวิทยาศาสตร์พัฒนาและก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น พิสิเกส์และชีววิทยาแนวใหม่ยิ่งพิสูจน์ให้เห็นว่ากฎธรรมชาติทางกายภาพของสิ่งมีชีวิต และสิ่งไม่มีชีวิต ที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าพิชณิยามและอุคุนิยามนั้น เป็นกฎธรรมชาติสากลที่ถูกต้องตามความเป็นจริง คือเป็นธรรมนิยาม ภาพจักรวาลคือภาพแห่งการเปลี่ยนแปลงไม่รู้จบที่มีชีวิต เป็นความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องเป็นสายธาร ตามเหตุและผลของความสัมพันธ์ในสรรพสิ่ง จึงไม่มีสิ่งใดมีตัวตนเป็นอิสระคงที่ແนื่องอน แต่เป็นเอกภาพแห่งความเป็นอันหนึ่ง อันเดียวกัน ที่โดยไม่สัมพันธ์กันอย่างกติกาลีน ภาพแห่งระบบของคุณรวมนี้ยังได้ก่อให้เกิดความงาม อันเป็นคุณสมบัติพิเศษเฉพาะที่ได้บังเกิดขึ้นจากการรวมกันของหน่วยปัจยพื้นฐานต่างๆ อันเป็นความงามที่ไม่สามารถสัมผัต หรือมองเห็นได้จากกระบวนการทัศน์แบบแยกส่วน

๓. พุทธกระบวนการทัศน์ต่อการทำงาน

ความหมายและลักษณะของสัมมาอาชีวะ

ในการทำความเข้าใจพุทธกระบวนการทัศน์ต่อการทำงานอย่างถูกต้อง จำเป็นต้องเข้าใจถึงความหมาย และลักษณะของสัมมาอาชีวะที่ได้มีการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกให้ดีเสียก่อน ขั้นนี้จักกับปัจฉนสูตรได้อธิบาย ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า “การเว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาอาชีพ”^{๗๙} พระอภิธรรมให้คำจำกัดความ ของสัมมาอาชีวะไว้ว่า “ความงด ความเงิน ความเงินขาด เจตนาเป็นเหตุเดียว การไม่ทำ การไม่ประกอบ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้าเขต การจำกัดตนเหตุแห่งมิจฉาชีพ การเลี้ยงชีพชอบ”^{๘๐} อภิชัมมตถวิภาคินี นี้ก้าวได้อธิบายเพิ่มเติมว่า “เป็นเครื่องดำรงชีพโดยชอบแห่งสัตว์ทั้งหลาย ได้แก่ เจตนาเครื่องด้วยจาก มิจฉาชีพฯ กีสัมมาอาชีวะนั้น มี ๑ อย่าง ด้วยอำนาจด้วยจากภัยทุจริตซึ่งมีอาชีพเป็นเหตุ หรือมีมากอย่างตัวยั่งยั่นจดเว้นจากมิจฉาชีพ”^{๘๑} มหาจัตたりสกสูตรอธิบายความหมายของมิจฉา อาชีวะว่า “คือ การพุกหลอกลวง การเลี้ยงเครื่อง การห่วนลักน กการพูดและเล่ห์ การใช้จลาจลต่อต้าน นี้เป็น มิจฉาอาชีวะ”^{๘๒} อรรถกถาได้อธิบายความหมายของมิจฉาอาชีวะว่า “ภัยทุจริตและวิทูจริต ที่เป็นไปเพื่อ ต้องการของเคี้ยง ของกิน”^{๘๓} ภัยทุจริตหมายถึง “ปานาติบาน (การม่าสัตว์) อทินนาทาน (การลัก ขโมย) และกาเมสุมิจฉาจาร (การประพฤติผิดในกาม) วิจุจริตหมายถึง “มุสาวาท (การพูดเท็จ) ปิสุนา วาจา (การพูดส่อเสียด) ผรุส瓦จา (พูดหยาบคาย) และสัมผับปลาปะ (พูดเพ้อเจ้อ)

ในมหาจัตたりสกสูตรได้จัดแบ่งสัมมาอาชีวะออกเป็นสองระดับ ดังนี้

เรากล่าวสัมมาอาชีวะว่ามี ๒ ได้แก่

^{๗๙} ว.ม.หา. (ไทย) ๔/๑๓/๙๑.

^{๘๐} อภ.ส. (ไทย) ๓๔/๓๐๑/๙๔.

^{๘๑} พระสุรัมศักดิ์ธรรม, “อภิชัมมตถวิภาคินีนี้ก้าว”, ใน อภิชัมมตถวิภาคินีนี้ก้าว, แปลและเรียบเรียงโดย คณะกรรมการแผนกตำราหมาภกุฎวิทยาลัย, (ฉบับแปลเป็นไทย), พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหากรุณาธิคุณวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๔.

^{๘๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๐/๑๗๙.

^{๘๓} ท.ม.อ. (ไทย) ๒๒/๒๒/๓๖๒.

^{๘๔} ช.ม. (ไทย) ๒๙/๔๕/๒๕๕.

^{๘๕} ช.ม. (ไทย) ๒๙/๔๕/๒๕๕-๒๕๖.

๑. สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ

๒. สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโถกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค

สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ คือ อริยะสากในธรรมกิจนัยนี้ ย่อมจะมีจิตอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ นี้เป็นสัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลคืออุปธิ (สิ่งที่ยังระคนด้วยกิเลส^{๑๕})

สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มีอาสวะ เป็นโถกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค คือ การงด การเดินชาด เจตนาเป็นเหตุุคเด็นจากมิจนาอาชีวะของภิกษุผู้มีจิตไกจาราช้าศักดิ์ มีจิตหาอาสวะมิได้ เพื่อบรรโภตด้วย อริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้เป็นสัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะ ที่ไม่มี อาสวะ เป็นโถกุตตระ เป็นองค์แห่ง มรรค^{๑๖}

ปรัมพัตที่บันไดจำแนกสัมมาอาชีวะเป็น ๒ อย่าง คือวิริยสัมมาอาชีวะ และวิริตสัมมาอาชีวะ

วิริยสัมมาอาชีวะ คือ ความเพียรที่เรียกว่ากำลังบากบั้นของบุคคลผู้เลี้ยงชีพกระทำสิกรรมเป็น ต้น หรือเที่ยบวินทบานเป็นต้น อันไม่มีโทษเสมอ

วิริตสัมมาอาชีวะ คือ ความเป็นไปแห่งจิตด้วยอาการงดเว้นจากบากบั้นของบุคคลผู้เพ่งความบริสุทธิ์ แห่งการเลี้ยงชีพแล้ว กำจัดกาหยทุจริตและจีทุจริตซึ่งทำให้อาชีวะศีลวิบัติไป

ในบรรดา vierติเหล่านี้ แม้วิริตหนึ่ง ๆ ก็มี ๓ อย่าง โดยจำแนกตามสัมปัตติ vierติ (งดเดินอารมณ์ที่ มาถึง) สมานาน vierติ (งดเดินด้วยการสมานาน) และสมุจฉ่าวิริต (งดเดินโดยเด็คชาด)^{๑๗}

จากนิยามทั้งหลายเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า สัมมาอาชีวะ หรือ การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องนั้น คือการ ทำงานที่ปราศจากการเบี่ยงเบี้ยนผู้อื่น และในขณะเดียวกัน เป็นการฝึกหัดขัดเกลาความประพฤติของผู้ ทำงานให้ยึดถือความดีงามเป็นหลัก เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาตนต่อไป การที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า สัมมาอาชีวะ “ย่อมบวบบูรณะแก่บุคคลผู้ละเวจีทุจริต ๔ อย่าง และกาหยทุจริต ๓ อย่าง”^{๑๘} คือการแปลง กฎศัลธรรมบด ๑๐ อันหมายถึงหลักความดี ๑๐ อย่างของมาสู่ภาคปฏิบัติในทุกกิจกรรมของการดำเนิน ชีวิตประจำวันของมนุษย์ รวมถึงการทำงาน ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของชีวิต กฎศัลธรรมบดหรือทางแห่งความ ดีนั้น ได้มีการอธิบายอย่างละเอียดในจุนทสูตร^{๑๙} อันมีใจความโดยย่อว่า ประกอบด้วย

ก) ความสะอาดทางกาย ๓ อย่าง คือ ๑. ละเว้นจากการป่าสัตว์ วางทันทากุซ มีความสะอาด มี ความเข็นดู บุ่งหวังประโภชน์เกื้อคุณต่อสรรพสัตว์ ๒. ละเว้นจากการลักษทรัพย์ ๓. ละเว้นจากการประพฤติ ผิดในกิจกรรม

ข) ความสะอาดทางว่าจ่า ๔ อย่าง คือ ๑. ละเว้นจากการพูดเท็จ ๒. ละเว้นจากการพูดส่อเลี่ยด ๓. ละเว้นจากการพูดคำหยาบ ๔. ละเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

ค) ความสะอาดทางใจ ๓ อย่าง คือ ๑. ไม่เพ่งเลึงอยากให้ของเข้า ๒. ไม่มีจิตพยาบาท ๓. มี

^{๑๕} พระธรรมปัญญา (ป.อ. ปัญโต), พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับบรรณาธิการพิธี, หน้า ๓๖๕.

^{๑๖} ม.ถ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๙-๑๘๐.

^{๑๗} พระภูมิานันท์ (แลดีสยาดอ), “ปรัมพัตที่บันได”, ใน อกิจมีตตสังกhorและปรัมพัตที่บันได, แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวัน กราฟฟิก เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๙.

^{๑๘} ท.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/๑๑๑.

^{๑๙} คง.ทสก. ๒๔/๑๗๙/๓๗๙-๓๒๔.

สัมนาทิฐิ

แต่การที่สัมนาอาชีวะไม่รวมความบริสุทธิ์ทางใจ ๓ ประการไว้ด้วยนั้น คัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า “อาชีวะ แม้เมื่อแตกกีบ่อมแตกในภายหการและจะจีทวารนั้นแหล่ ชื่อว่าการแตกแห่งอาชีวะในมโนทวารามไม่ แม้เมื่อบริบูรณ์กีบ่อมบริบูรณ์ในสองทวารนั้นน่อง ชื่อว่าความบริบูรณ์แห่งอาชีวะมีได้มีทางมโนทวาร”^{๔๐} หมายความว่า ความบริสุทธิ์ในภาระงานภินิจฉัยจากความสำเร็จลุล่วงของการกระทำท่านั้น เพราะภาระงานจะเกิดขึ้นเมื่อมีภารลงมือปฏิบัติเท่านั้นไม่ว่าในรูปแบบของการกระทำหรือว่าชา ถ้าเป็นเพียงความคิดในมโนทวารโดยยังไม่ได้มีภารลงความคิดเป็นการปฏิบัติ ภารลงจึงยังไม่ได้เกิดขึ้น เปรียบเสมือนเกณฑ์วินิจฉัยการผิดศีล ความผิดไม่ได้วัดจากเจตนาเท่านั้น แต่ต้องมีภารลงมือกระทำ และการกระทำได้ส่งผลตามมา หากมีเพียงเจตนาแต่ยังไม่ได้มีภารกระทำ ภารฝ่าฝืนศีลใดๆก็ยังไม่ได้เกิดขึ้น

จะเห็นว่า สัมนาอาชีวะมีรากฐานจากความบริสุทธิ์ หรือความสะอาดทางภารกระทำ พระพุทธโนมชา จารย์จึงได้อธิบายในคิสุทธิมนรรคว่า “สัมนาอาชีวะนั้นมีความสะอาด (แห่งอาชีวะ) เป็นลักษณะ มีอันยังอาชีวะที่ชอบธรรมให้เป็นไปเป็นกิจ มีภาระมิจฉาอาชีวะเสี่ยงได้เป็นผล”^{๔๑} หลักการแห่งความบริสุทธิ์ทั้งทางภัยและทางวารานี้ จึงเป็นรากฐานของการงานที่ไม่พึงประนีดในพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า มิจฉา ภณิชชา ในภณิชชาสูตร^{๔๒} ได้กล่าวถึงการห้ามการค้าขาย ๕ ประเกท อันเป็นจริยธรรมในการลงทุนที่ชัดเจนของพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย

- ๑) การค้าขายศสตรราภูมิ เพราะเป็นสาเหตุในการสร้างโภชแก่ผู้อื่น
- ๒) การค้าขายสต๊อก หมายถึงการค้าขายนุษย์ เพราะทำให้มนุษย์หมัดอิสรภาพ
- ๓) การค้าขายเนื้อ หมายถึงการเลี้ยงสต๊อกไว้ขาย เพราะการค้าขายเนื้อเป็นสาเหตุให้ต้องม่าสต๊อก
- ๔) การค้าขายของมีน์มา เพราะของมีน์มาเป็นสาเหตุให้ผู้ตั้มขาดสติ และเกิดความประมาท
- ๕) การค้าขายยาพิษ เพราะเป็นการทำร้ายผู้อื่น การค้าขาย ๕ ประเกทนี้ ไม่เพียงไม่สมควรกระทำ ด้วยตนเอง แต่ไม่ควรรักชวนให้ผู้อื่นกระทำการค้าขาย

สารถะสำคัญแห่งความไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันหมายถึง เพื่อนมนุษย์ สต๊อก และพืชพันธุ์ ต่างๆ ตามหลักการสัมนาอาชีวะมีรากฐานจากพุทธกระบวนการทัศน์แบบของค์รวมที่เห็นว่า ในระดับปัจเจกบุคคล งานคือเอกภาพแห่งชีวิต การงานเป็นส่วนสำคัญแห่งชีวิตที่ไม่สามารถแยกขาดจากชีวิตได้ ชีวิตไม่สามารถดำเนินไปสู่จุดหมายสูงสุดได้ ถ้าการงานยังคงประกอบด้วยการเบียดเบียนในรูปแบบต่างๆ วิถีการปฏิบัติตนสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิต ที่เรียกว่า นรรค มีองค์ ๕ จึงมีสัมนาอาชีวะเป็นหนึ่งในนรรคที่ขาดหายไปไม่ได้ และเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำงานค์มรรคอื่นให้เจริญก้าวหน้า ซึ่งจะทำการอภิปรายในหัวข้อถัดไป

ในระดับมหภาค ชีวิตมนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกอย่างใกล้ชิด ไม่ได้远离อยู่อย่างเป็นเอกเทศ ตามหลักการอิทธิปัจจัยตา เมื่อการทำงานคือส่วนสำคัญหนึ่งของชีวิต จึงต้องมีความสัมพันธ์ในลักษณะที่ไม่สามารถแยกขาดออกจากโลก เป็นความสัมพันธ์แบบของค์รวม ตั้งนั้นภาระงานที่ก่อประโยชน์แก่มนุษยชาติ จำเป็นต้องไม่ก่อโภชแก่สิ่งรอบข้างในเวลาเดียวกัน เมื่อสิ่งแวดล้อมเกิดความเดียหาย มนุษย์ก็ไม่

^{๔๐} ขก.สง. (ไทย) ๑/๑๗๑๒.

^{๔๑} คิสุทธิ. (ไทย) ๕๖๒/๔๙๔.

^{๔๒} ข.ปมุจก. (ไทย) ๒๒๒/๑๗๓/๒๔๕.

สามารถมีวิถีชีวิตเป็นปกติสุขได้ แซมมวล เชอร์โต้ (Samuel Certo) ได้นิยามความหมายของจริยธรรมทางธุรกิจไว้ว่า ความสามารถที่จะสะท้อนถึงค่านิยมในกระบวนการตัดสินใจของบริษัท เพื่อกำหนดว่า ค่านิยมดังกล่าว และการตัดสินใจมีผลกระทบอย่างไรต่อกลุ่มต่างๆ ที่มีประโยชน์ได้เสียกับบริษัท และเพื่อกำหนดว่าผู้บริหารจะนำเข้าผลกระทบดังกล่าวไปใช้ในการบริหารประจำวันอย่างไร^{๔๓} หลักการสัมนาอาชีวะที่จะเด่นการเมียดเมียน เพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบทั้งต่อตนเองและต่อระบบโดยรวม จึงเป็นจริยธรรมทางธุรกิจในตัวเอง คือการอบรมและแนวทางสำคัญต่อการตัดสินใจในการดำเนินธุรกิจที่จะหนักถึงการก่อความเดียหายต่อสิ่งใดๆ จากการเมียดเมียนในการกระทำ โดยจะมีการอภิปรายอย่างละเอียดในบทักไป ที่สำคัญ พุทธกระบวนการทัศน์ในการเลือกถึงความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงกันของทุกส่วนเสี้ยงในธรรมชาติ ทำให้ค่านิยมที่เห็นว่า ผู้ถือหุ้นหรือองค์กรธุรกิจคือผู้ที่สำคัญที่สุดในวงจรธุรกิจและสามารถกระทำการใดๆ ต่อสิ่งรอบข้าง เริ่มเดือนสิงหาคม พุทธกระบวนการทัศน์ที่คำนึงถึงเอกสารแห่งสราพสิ่งลดความสำคัญของผู้ถือหุ้นและตัวองค์กรธุรกิจลง แต่ให้ความสำคัญมากขึ้นแก่ทุกๆ คนผู้มีส่วนได้ส่วนเสี่ยงที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจนั้น

งานคือเอกสารแห่งชีวิต : ก้าวไปสู่ปัญญา

สุจิตร ๒ ที่เกี่ยวเนื่องกับสัมนาอาชีวะ คือภารกิจ หมายถึงสัมนาภัมมันตะ และว่าจีสุจิตร หมายถึงสัมนาว่าจ่า ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า “ว่าจีสุจิตร คือภารกิจสัมนาว่าจ่าเป็นธรรมหยั่งลงภายใน ภายในทุกจิตอิงอาศัยสัมนาภัมมันตะเป็นธรรมหยั่งลงภายใน”^{๔๔} ดังนั้น สัมนาอาชีวะจึงครอบคลุมทั้งสัมนาภัมมันตะ และสัมนาว่าจ่าในตัวเอง การทำงานคึมราคแห่งสัมนาอาชีวะให้บริบูรณ์ จึงเปรียบเสมือนการทำงานคึมราคแห่งสัมนาภัมมันตะ และสัมนาว่าจ่าให้บริบูรณ์พร้อมกันไปในตัว ดังนั้น องค์มราคแห่งสัมนาอาชีวะ พระพุทธองค์จึงทรงจัตเป็นศิลป์ในไตรสิกขา ดังที่บันทึกไว้ในจุฬาวัดสูตรที่ว่า “สัมนาว่าจ่า สัมนาภัมมันตะ สัมนาอาชีวะ ทรงจัดเข้าในสีดขันธ์ สัมนาวายามะ สัมนาสติ สัมนาสมาธิ ทรงจัดเข้าในสามารชิกขันธ์ สัมนาทิณฐ์ สัมนาสังกัปปะ ทรงจัดเข้าในปัญญาขันธ์”^{๔๕}

เมื่อสัมนาอาชีวะคือคิล การทำงานอย่างถูกต้องในชีวิตประจำวันจึงเป็นก้าวไปในการปฏิบัติธรรม และเป็นโอกาสในการฝึกหัดซักเกตความประพฤติของมนุษย์ให้สอดคล้องบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ทุกๆ การกระทำในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของปัจจุบุคคล จึงเป็นมรรคในการพัฒนาตนสู่ความก้าวหน้าในระบบไตรสิกขา เพื่อสร้างปัญญาสู่ความสุขที่แท้จริง การแสวงหาความสุขในรูปแบบของวัตถุ โดยการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจจากการประกอบอาชีพการงานสามารถเปลี่ยนแปลงเป็นวิถีสุ่บรวมสุขได้ หากประกอบการงานตามหลักจริยธรรมแห่งสัมนาอาชีวะ

ด้วยสาเหตุนี้ สัมนาอาชีวะ ซึ่งเป็นมิติขันดับสำคัญของชีวิตสมัยใหม่ จึงเป็นหนึ่งองค์แห่งมรรค ที่ค่อยขับเคลื่อน เกื้อกูล และพัฒนามิติอื่นๆ ของชีวิต คันเกี่ยวเนื่องกับองค์มราคที่เหลือให้บริบูรณ์ สัมนาอาชีวะ

^{๔๓} จินคนา บุญบงการ, จริยธรรมทางธุรกิจ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๒๔.

^{๔๔} อภิ.ว. (ไทย) ๒/๑/๓๐๕.

^{๔๕} ม.น. (ไทย) ๑๒/๔๖๒/๕๐๓.

จึงมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับองค์มรรคที่เหลือ การทำงานที่ถูกต้อง ปราศจากกาหยุจาริตรและว่าจี ทุจาริตรจำเป็นต้องอาศัยจิตที่ปราศจากตัณหาใดๆ คัมภีร์อรรถกถาจึงกล่าวว่า “ลักษณะของสัมมาอาชีวะ คือ ความผ่องแฝงของจิต”^{๔๐} พุทธอีกนัยหนึ่งคือ จิตเป็นสมญาฐานของสัมมาอาชีวะ จิตที่เป็นกุศลเท่านั้นจึงจะนำไปสู่การกระทำที่บริสุทธิ์ คือการกระทำที่เติมเปลี่ยนด้วยกุศลกรรม ๗ กุศลจิตคือผลผลิตของสัมมาธิ ขันประกอบไปด้วยองค์มรรคแห่งสัมมาวิริยามะ สัมมาสติ และสัมมาสนาธิ ท้ายที่สุด ปัญญาหรือองค์มรรค แห่งสัมมาทิญาณิคือปัจจัยแรกในการผลักดันให้บุคคลประกอบอาชีพการงานที่ถูกต้องหรือไม่ เพียงไร ปราศจากทัศนคติที่เข้าใจว่าการกระทำได้เป็นการกระทำที่บริสุทธิ์ การกระทำได้ปราศจากการเบี่ยดเบี้ยน ว่าจ้าใดไม่เป็นการนำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น สัมมาอาชีวะคงก่อกำเนิดขึ้นไม่ได้ ความสัมพันธ์ขององค์มรรคแห่งสัมมาอาชีวะและองค์มรรคที่เหลือพระพุทธองค์ทรงกล่าวไว้ succinct ในมหาจัตตาเรสกสูตร โดยมีใจความโดยย่อว่า “สัมมาทิญาณิเป็นหัวหน้า คือ กิจวัตรรัชท์มิจฉาอาชีวะว่า เป็นมิจฉาอาชีวะ รัชท์สัมมาอาชีวะว่า เป็นสัมมาอาชีวะ ความรู้ของสัมมาทิญาณินี้เป็นสัมมาทิญาณิ....กิจมุนั้นย่อมพยายามเพื่อละ มิจฉาอาชีวะ ยังสัมมาอาชีวะให้ถึงพร้อม ความพยายามของกิจมุนั้นเป็นสัมมาวิริยามะ กิจมุนั้นมีสติละ มิจฉาอาชีวะ มีสติเข้าถึงสัมมาอาชีวะอยู่ สติของกิจมุนั้นเป็นสัมมาสติ ธรรม ๓ นี้คือ (๑) สัมมาทิญาณิ (๒) สัมมาวิริยามะ (๓) สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อมคล้อยตามสัมมาอาชีวะของกิจมุนั้นไป”^{๔๑} พุทธอีกนัยหนึ่งคือ สัมมาอาชีวะไม่สามารถดำเนินอย่างลำพังได้ จำเป็นต้องมีสัมมาทิญาณิเป็นแกนนำ และมีสัมมาวิริยามะ และ สัมมาสติเป็นแกนสนับสนุน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สัมมาทิญาณิที่เป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการมรรคันนี้ ใน ระหว่างการดำเนินมรรคตามด้วยนี้ ตัวสัมมาทิญาณิเองก็ได้รับความอุดหนุนจากองค์มรรคข้ออื่นๆด้วย ยิ่ง การดำเนินตามมรรคก้าวหน้าไปเท่าใด สัมมาทิญาณิก็ยิ่งอบรมบ่มตัวให้แข็งล้าชัดเจนมีกำลังบริสุทธิ์มากขึ้น เพียงนั้น และในที่สุด ก็ถูกยกเป็นตัวกลางสำคัญที่นำเข้าถึงจุดหมายปลายทางของมรรค จนกล่าวได้ว่า สัมมาทิญาณิเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและปลายสุดของมรรค^{๔๒}

หลักการแห่งสัมมาอาชีวะที่ครอบคลุมทั้งสัมมากัมมัติ และสัมมาวิจิตร เป็นสิ่งที่พิสูจน์ถึง ความสำคัญของสัมมาอาชีวะ เพราะเป็นเพียงองค์มรรคเดียวในองค์มรรคทั้งหมดที่เมื่อปฏิบัติตามจะดำเนิร์เจ ทั้งสามองค์มรรคในคราเดียว ก็พุทธในทางกลับกันคือ ถ้าบุคคลได้ไม่ทำการงานอย่างถูกต้องจะ เปรียบเสมือนการละเลยองค์มรรคทั้งสามแห่งศีล ดังนั้น เมื่อการทำงานเป็นกิจกรรมหลักในวิถีชีวิตมนุษย์ สัมมาอาชีวะจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องยึดปฏิบัติเพื่อให้องค์มรรคทั้งหมดสมบูรณ์ ปราศจากการทำงานที่ บริสุทธิ์ หรือการดำเนินธุรกิจที่ปราศจากจริยธรรม ผู้ทำงานจะไม่สามารถพัฒนาองค์มรรคที่เหลือได้ เพราะตามหลักการของพุทธศาสนาเดรยว่า วิธีการฝึกฝนพัฒนาตนให้เข้าสู่จุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน นั้น จำเป็นต้องฝึกฝนและพัฒนาเป็นลำดับขั้น โดยเริ่มต้นจากศีล พัฒนาไปสู่สนาธิ และสิ่งสุดที่ปัญญา ที่ เรียกว่า หลักไตรสิกขา อันเป็นกระบวนการที่นำเอาเนื้อหาของมรรคไปใช้ในทางปฏิบัติ การทำงานที่ ถูกต้อง ปราศจากการเบี่ยดเบี้ยนใดๆ อันเป็นจริยธรรมพื้นฐานนี้ ทำให้จิตใจปลดปล่อยไปร่วม สงบแห่งเม่นมั่น

^{๔๐} ม.น.อ. (ไทย) ๑/๑/๑๑๒.

^{๔๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๑๗๙-๑๘๐.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปัญญาโต) พุทธธรรม ฉบับขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นครปฐม : วัดญาณเวศกวัน, พ.ศ. ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๓-๑๔๔.

ต่อสิ่งที่กระทำ และเมื่อจิตมีสมາธิอันสงบ มุ่งมั่น และบริสุทธิ์ การคิดพิจารณา การรับรู้สิ่งต่างๆจะยิ่งชัดเจน และว่องไว เป็นการสร้างเสริมปัญญาให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น หรือกล่าวในทางกลับกัน ถ้าบุคคลทำการงานที่ไม่บริสุทธิ์ อันได้แก่ การเบี่ยงเบียนผู้อื่น การคดโกง หรือการลักขโมยในรูปแบบต่างๆ ความประพฤติที่ผิดศีลเหล่านี้ จะนำมาซึ่งความเดือดร้อน รวมถึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้จิตใจกระบวนการกระหาย เนื่องด้วยอื่นใด เป็นการพัฒนาภาวะแห่งความไม่บริสุทธิ์ของจิต เมื่อจิตใจปราศจากความปลดปล่อยร่วง สิ่งใดๆที่สมາธิคงไม่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ และเมื่อขาดสมາธิ สิ่งใดๆที่คือปัญญาจึงไม่มีโอกาสเจริญงอกงาม สมมานาชีวะจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้คนสมัยใหม่ไม่ควรมองข้าม การงานที่ไม่คัดลอกตามศีลเป็นเครื่องกีดขวางขันสำคัญในการเข้าถึงจุติหมายสูงสุดในชีวิต เป็นการดำรงชีวิตแบบแยกส่วน ระหว่างงานและความจริงแห่งชีวิต คือเป็นการไม่เข้าใจถึงเอกภาพแห่งชีวิตนั้นเอง

สรุปว่า การดำเนินชีวิตประจำวันโดยการทำงานอันบริสุทธิ์ในระดับโภคภาระ ที่มีสมมานาชีวะเป็นแนวทางแห่งจริยธรรมสามารถเป็นมรรคไปสู่โภคภาระ ถ้ามีความมุ่งมั่นและจริงจัง กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน อันเป็นสิ่งสำคัญในชีวิตมนุษย์สมัยใหม่ในสังสารวัฏอย่างต่อเนื่อง และอย่างมีสติ สามารถเป็นสะพานนำพามนุษย์งานนั้นข้ามพ้นสังสารวัฏได้ในที่สุด

ความหมายของงาน

พุทธะรบวนทัศน์แบบองค์รวมที่มีทัศนะว่า งานคือเอกภาพแห่งชีวิต ที่เขื่อมโยงกับทุกสรรพสิ่งรอบๆตัว ทำให้ความหมายของงานในพระพุทธศาสนามีความศักดิ์สิทธิ์มากขึ้น เพราะไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดได้ทางกายภาพเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกิจกรรมทางธรรมที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดทั้งทางกายภาพและจิตใจ เขื่อมโยงมนุษย์เข้ากับสภาวะธรรมสูงสุด งานจึงไม่ใช่สิ่งแบลกแยก หรือสิ่งแบลกปลอมของชีวิต แต่เป็นสิ่งเดียวกันที่ต้องหันมุ่นกระทำ เป็นแบบฝึกหัดในการพัฒนาตน สุ่มความงามสูงสุด สุ่มความประเสริฐ อันเป็นความหมายที่แท้จริงของเศรษฐกิจ (ในภาษาบาลี เศรษฐ์ แปลว่า ประเสริฐ๔๙ เศรษฐี แปลว่า ผู้ประเสริฐ) และสุ่มความเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ อันเป็นหนึ่งในความหมายของ ชุมนุม คือ หน้าที่ของมนุษย์ตามกฎหมายชาติ เรียกว่า ปฏิบัติธรรม๕๐ การงานจึงเป็นกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติธรรมเฉพาะเช่นการปฏิบัติสมາธิภานา โดยจะเห็นว่า ความสำเร็จลุล่วงของงานจำเป็นต้องอาศัยหลักทดลองหมวดธรรมเกือบทุนน เช่นความรักในงาน ความขยันหมั่นเพียร และความเอาใจใส่คร่ำครวญอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือ หลักอิทธิบาทสี่ ที่ประกอบด้วยจันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา นั่นเอง งานจึงเป็นธรรมในตัวเอง เมื่องานเป็นธรรมในตัวที่จำเป็นต้องหันมุ่นฝึกฝนและพัฒนา งานจึงเป็นสิ่งโอบอุ้มชีวิต พุทธะรบวนทัศน์แบบองค์รวมมีทัศนะอย่างชัดเจนว่า หน้าที่ของงานคือการรับใช้ชีวิต เพื่อให้ชีวิตมุ่งไปสู่สิ่งที่สูงส่งและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ไม่ใช่การเอาชีวิตไปรับใช้งาน เพียงเพื่อสะสมความมั่งคั่งทางวัตถุเหมือนอย่างกระบวนการทัศน์แบบกลไก

การทำงานในลักษณะนี้ เป็นการสร้างความตระหนักรู้ให้แก่จิตสำนึกส่วนตัว ตามทัศนะของทอมัส

๔๙ พุทธาสภิกุจ, เศรษฐศาสตร์พุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๘, หน้า ๑๙๔.

๕๐ พุทธาสภิกุจ, การทำงานคือการปฏิบัติธรรม ฉบับอนุสรณ์ ๑๐๐ ปี พุทธาส, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภ, ๒๕๕๘, หน้า ๑๔.

มาร์ (Thomas Moore) การทำงานสามารถถูกด้วยเป็นหม้อต้มน้ำ ที่ซึ่งวัตถุคิดของชีวิตธรรมชาตามั่นคง สามารถเปลี่ยนเป็นทอง ความเกี่ยวโยงอย่างลึกซึ้งกับงานจะทำให้เกิดความพึงพอใจที่กันบึงแห่งตัวตน ซึ่งจะเป็นมูลฐานสำคัญในการพัฒนาบุคลิกภาพที่สัมภានถึงความเติบโตทางจิตวิญญาณและเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา^{๔๑} กระบวนการทำงานตามหลักการสัมมาอาชีวะนั้นเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่งานในตัวเอง กล่าวคือ การงานบนฐานจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะที่ล้วนการเบี่ยงเบี้ยนใดๆ คือการทำงานที่ไม่ได้มุ่งแต่งหาประโยชน์แห่งตนเป็นหลัก แต่คำนึงถึงประโยชน์แห่งส่วนรวม และในกระบวนการทำงานในลักษณะนี้ ความเห็นแก่ตนจะถูกขัดเกลาให้เบาบางลง เพราะการปฏิบัติตามคือของหลักการสัมมาอาชีวะนั้นในเบื้องต้นเป็นการฝึกฝนความเลี่ยดลับส่วนตนบางส่วน เพื่อผู้อื่น จัดเป็นกิจกรรมสำคัญในการทำลายตัวตนของผู้ทำงาน เป็นการยกสถานะของงานให้มีคุณค่าสูงส่งมากกว่าการทำทางการค้า เอฟ ฟูเมกอร์ ได้กล่าวไว้ว่า “ในขบวนการทำงานที่ดีนั้น อัคตางานคนทำงานจะถลวยไป เขาจะปลดตัวเองให้เป็นอิสระจากอัคติ เพื่อว่าทิพภาพในตัวเข้าจะได้แสดงออกมาก”^{๔๒}

เอกสารระหว่างงานและชีวิตนี้จึงทำให้งานไม่ใช่ภาระจำยอม หรือกิจกรรมที่น่าเบื่อหน่าย แต่คือกิจกรรมที่เปี่ยมด้วยชีวิตชีวา เมื่อเกิดตัวตนที่ว่างงานคือการฝึกฝนพัฒนาตนสู่ความจริงสูงสุดแห่งชีวิตจะทำให้เกิดความรักต่องงานอย่างลึกซึ้ง เพราะชีวิตที่ปราศจากการทำงานที่ประเสริฐ เปรียบเสมือนชีวิตที่หลงทางวันเดือนในอยู่วัฏจักรแห่งเครื่องจักรกลอย่างไม่รู้จบ

บริษัทสัมมาชีพ: จำกัดสัมมาชีพสู่บริษัทสัมมาชีพ

การบรรลุสู่จุดหมายสูงสุดในชีวิตเป็นเรื่องของปัจจัยบุคคล สัมมาอาชีวะจึงเป็นหลักการที่มุ่งเน้นไปยังปัจจัยบุคคล และความจริงที่ว่าการทำความดีในสังคมพุทธศาสนที่แพร่หลายคือการศักดิ์สิทธิ์ที่กระทำโดยพ่อค้าวานิชเพียงลำพัง จึงไม่สามารถพบทหลักฐานในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงสัมมาอาชีวะในระดับองค์กร ในปัจจุบัน สำหรับบริษัทธุรกิจขนาดเล็กหรือขนาดกลางที่เจ้าของคือผู้ถือหุ้นหลักและเป็นผู้บริหาร กิจการ การดำเนินธุรกิจตามจริยธรรมของสัมมาอาชีวะคงกระทำได้ไม่ยาก สามารถเทียบเคียงได้โดยตรงกับหลักการในศัมภ์กิริทางพระพุทธศาสนา ความสุ่งยากซับซ้อนจะเกิดขึ้นสำหรับบรรษัทขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยผู้ถือหุ้นจำนวนมาก และมักไม่ได้เป็นผู้ดำเนินการในบรรษัทที่ตนเป็นหุ้นส่วน แต่ยังต้องก้าวผ่านก้าวที่สำคัญมาก นั่นคือปัญหาใหญ่ เพราะถึงอย่างไร บรรษัทเหล่านี้ก็ประกอบด้วยมนุษย์ที่มุ่งมั่นพัฒนาคุณค่าให้กับชีวิต การดำเนินธุรกิจจึงสะท้อนคุณค่าของมนุษย์ในองค์กรอย่างสมบูรณ์ โดยเห็นได้ทั่วไปในปัจจุบัน เช่น ผู้ที่มีทัศนะว่าความสัมมาชีพคือสำคัญในการทำงาน มักไปทำงานในองค์กรที่มีความยึดหยุ่นสูง ไม่มีกฎระเบียบมากนัก และส่งเสริมจริยภาพในการทำงาน เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการสร้างสรรค์ของตน หรือผู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติมักทำงานให้กับองค์กรที่เห็นถึงความสำคัญในระบบการผลิตที่ไม่สร้างความเสียหายแก่ระบบสิ่งแวดล้อม รวมถึงเข้าใจสื่อสารชีวิตสัตว์และธรรมชาติ พูดในอีก

^{๔๑} David Bubna-Litic, “Buddhism Returns to the Market-place”, in *Contemporary Buddhist Ethics*, edited by Damien Keown, Surrey : Curzon Press, 2000, p. 191.

^{๔๒} อี. เฟ. ฟูเมกอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, แปลโดย ภาวนा ยมกนิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลกุ่มทอง, ๒๕๕๔, หน้า ๒๐๙.

ลักษณะคือ จริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะส่วนบุคคลนี้ สามารถปรับเปลี่ยนให้เป็นจริยธรรมในระดับองค์กรได้ เช่น คิง (J. King) และตี แอคคลิน (D. Acklin) เมื่อถูกถอดถอนออกจากตำแหน่งขององค์กรต่อการพัฒนาศักยภาพของพนักงาน ทั้งสองได้กล่าวไว้ว่า การยกระดับจริยธรรมของป้าเจนบุคคลเข้าไว้ร่วมกันเป็นกลุ่มก้อน ไปสู่ ระดับองค์กรเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร^{๗๓} เทเรเวอร์ ชาร์เจนท์ (Trevor Sargent) สนับสนุนแนวคิดเดียวกัน โดยกล่าวอย่างสอดคล้องว่า ผลการศึกษาจำนวนหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ใน การประบูกต์หลักการของ การพัฒนาป้าเจนบุคคลไปสู่การพัฒนาองค์กร พร้อมทั้งสรุปว่า องค์กรจะประสบความสำเร็จได้เมื่อป้าเจนบุคคลที่อยู่ในองค์กรและป้าเจนบุคคลจะต้องถือว่า องค์กรที่ป้าเจนบุคคลอาศัยอยู่ ถึงแม้ว่าองค์กรไม่สามารถเติบโตในลักษณะเดียวกันกับป้าเจนบุคคล เพราะประสบจากพลังด้านในเชิงชีวิตยาัณเป็น คุณสมบัติของมนุษย์ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ทั้งป้าเจนบุคคลและองค์กรมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน ดังนั้น องค์กร จึงสามารถแสดงออกถึงคุณธรรมที่ป้าเจนบุคคลนำเข้าไปในองค์กร และในขณะเดียวกันจะกำหนดทิศทาง การเติบโตของป้าเจนบุคคลไปพร้อมกัน จึงไม่น่าแปลกใจที่เห็นผลการศึกษาจำนวนมากที่แสดงให้เห็น ว่าจริยธรรมส่วนบุคคลเป็นพื้นฐานของจริยธรรมขององค์กร และผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของ จริยธรรมขององค์กรที่มีต่อความประพฤติทางจริยธรรมของสมาชิกในองค์กร ผลการศึกษาทั้งสองไม่ใช่สิ่งที่ ขัดแย้งกัน แต่อาจจะเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นสองด้านของเหรี่ยวนี้^{๗๔}

ลักษณะของบริษัทสัมมาชีพ

ก. เป็นบริษัทที่มีชีวิต

ระบบองค์รวมที่เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งระหว่างองค์กรและผู้ปฏิบัติงาน รวมถึงเอกภาพ ระหว่างร่างกายและจิตใจของผู้ปฏิบัติงาน บริษัทสัมมาชีพจึงแตกต่างจากบริษัทแบบกลไกของนิวตัน เป็น บริษัทที่เปี่ยมด้วยชีวิต หมายถึงเห็นคุณค่าสูงสุดของผู้ปฏิบัติงาน การพัฒนาศักยภาพของพนักงานจึงไม่ได้มุ่งเพียงทางด้านความชำนาญ ความรู้ และทักษะ อันเป็นเรื่องทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังมุ่งเน้นถึง คุณภาพของจิตใจ ให้พัฒนาควบคู่กันไป พุทธะรบวนทัศน์มีทัศนะว่าจิตใจที่ดีจะส่งผลสู่การกระทำที่ดี การ กระทำที่ปราศจากจิตใจที่ดีควบคุมไม่สามารถเป็นการกระทำที่ได้ประโยชน์สูงสุดได้ ความพยายามในการ ปรับเปลี่ยนองค์กร (Re-engineering) ในปลายศตวรรษที่ ๒๐ ที่ไม่สามารถบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ ทั้งในด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผล แสดงให้เห็นถึงความจริงข้อนี้ กอร์ดอน เด Heller (Gordon Dehler) และแอน เวลช (Ann Welsh) ได้กล่าวว่า “ถึงแม้ว่าความพยายามในการปรับรูปองค์กร สองด้านกับทฤษฎีการบริหาร ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็น แต่ยังไม่เพียงพอต่อการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทาง พฤติกรรม องค์ประกอบที่ขาดหายไป คือสมการทางด้านจิตใจ”^{๗๕}

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา ชีวิตคือการฝึกฝนพัฒนาตนให้ถึงที่สุด ตราบใดที่มีมนุษย์ยังเดินทางไม่ถึง

^{๗๓} Trevor Sargent, “Toward Integration in Applied Business Ethics : The Contribution of Humanistic Psychology”, *Electronic Journal of Business Ethics and Organization Studies*, Volume 11 Number 1, 5-15-2006, p. 14.

^{๗๔} Ibid, p. 14-15.

^{๗๕} Gordon Dehler, Ann Welsh, “Spirituality and organizational transformation : Implications for the new management paradigm”, *Journal of Managerial Psychology*, Vol. 9., Iss. 6, 1994, p. 2.

จุดหมายนั้น ยังเป็นเศษบุคคล หรือผู้ที่ยังต้องศึกษา จำเป็นต้องฝึกฝนและพัฒนาตนต่อไป ชีวิตจึงเปรียบเสมือนโรงเรียนขนาดใหญ่ชนิดหนึ่ง เมื่อนักศึกษาสำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษา เข้าสู่สถานที่ทำงาน อันเป็นสถานที่ที่ผู้คนสมัยใหม่ใช้เวลาอยู่นานที่สุด สถานที่นี้จึงเปรียบเสมือนสถาบันบ่มเพาะความเจริญเติบโตของมนุษย์ต่อจากสถาบันการศึกษา เป็นสถานที่สร้างสรรค์งานที่ให้ผลผลิตอันวิเศษ และบ่มเพาะผู้ผลิตให้เป็นผู้ประเสริฐ อนาคตปิรามิดศรีสุริโยทัย คือตัวอย่างสำคัญในพุทธศาสนาบริษัทที่มีชีวิตที่เดิ่งเห็นถึงคุณค่าในความเป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพอันไร้ขีดจำกัดของบริวาร จึงมุ่งมั่นส่งเสริมให้บริวารปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอ ในขั้นต่ำบริวารทั้งหมดสามารถปฏิบัติตามศีลห้าไม่ครบถ้วน และในระดับสูงสามารถบรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลหลายท่าน เช่นนายโภบาลันทะ

ในกระบวนการพัฒนาผู้อื่น ตนเองก็ได้พัฒนาในเวลาเดียวกัน การฝึกอบรมเพาะผู้อื่นให้เจริญงอกงามคือการยกระดับจิตใจของตนเองให้สูงขึ้น กระบวนการพัฒนาตนเองจึงไม่สามารถแยกจากกระบวนการพัฒนาผู้อื่น เป็นระบบที่สัมพันธ์อิงอาศัยกัน หน้าที่บริษัทสมมารีพึงจึงไม่ใช่เพียงการสร้างผลกำไรเพียงอย่างเดียวบริษัทที่มีกำไรเป็นศูนย์กลาง แต่ยังมีหน้าที่ในการพัฒนาศักยภาพทั้งทางร่างกาย และจิตใจอย่างเป็นองค์รวมของสมาชิกทั้งหมดในองค์กร ทั้งผู้ว่าจ้างและผู้ถูกจ้าง ชูเมกเกอร์ได้กล่าวถึงวิถีของระบบธุนนิยมไว้ว่า “เรามีรถไฟขั้นเลิศ แต่มีทางรถไฟที่เลว มีคนขับที่ไม่สมประกอบ หรือไม่เกิดเต็มไปด้วยผู้โดยสารปัญญาอ่อนที่ควบคุมไม่ได้”^{๑๐} บริษัทสมมารีพิมไม่เพียงต้องการสร้างขบวนรถไฟ รางรถไฟและระบบการควบคุมที่สุดยอดเท่านั้น แต่ยังต้องการสร้างคนขับรถไฟ และควบคุมระบบให้ดีที่สุด เพื่อคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดของผู้โดยสารและมนุษยชาติ

บริษัทสมมารีพึงมีทัศนะที่ชัดเจนว่า บทบาทหน้าที่ขององค์กรไม่ได้เป็นเพียงการสร้างความมั่งคั่งแก่ธุรกิจเท่านั้น แต่คือการพัฒนาทุกชีวิตในองค์กรให้เต็มศักยภาพในทุกๆด้าน ทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังที่มาสโลว์ (Maslow) เรียกการบริหารแบบนี้ว่า “การบริหารแบบรู้แจ้ง (Enlightened Management)

๙. เป็นบริษัทแห่งเอกภาพ

ในจริยธรรมส่วนบุคคล ความมองการณ์ของชีวิตมนุษย์คือการเข้าถึงเอกภาพแห่งสรรพสิ่ง ในจริยธรรมส่วนขององค์กร ความเจริญเติบโตของบริษัทสมมารีพิมคือความสามารถในการประสานกลมกลืนกับระบบภายนอกทุกๆ ที่มีทั้งภายในและภายนอกบริษัท ความเป็นหนึ่งเดียวภายในองค์กรเกิดขึ้นเมื่อไม่มีความแยกแยะระหว่างหน่วยงานกับองค์กร ความมุ่งมั่นในการพัฒนาพนักงานให้เต็มศักยภาพของบริษัทที่กล่าวไว้ข้างต้น เป็นการสร้างจิตสำนึกอันเหนี่ยวแน่นกติศต่อองค์กร เป็นความสัมพันธ์ในการทำงานแบบยั่งยืนที่เห็นว่าการทำงานคือการพัฒนาชีวิต ในขณะที่บริษัทสมมารีพิมจะต้องรูปแบบองค์กรแบบแยกส่วนรวมทั้งปฏิบัติการปฏิบัติต่อพนักงานเหมือนชิ้นส่วนของไฟล์ของเครื่องจักรซึ่งเมื่อชำรุดก็หมายความว่าต้องรักษาความมั่นคงขององค์กร แต่ต้องรักษาความมั่นคงขององค์กรโดยไม่สูญเสียส่วนใดส่วนหนึ่ง ความมั่นคงขององค์กรเกิดขึ้นเมื่อบริษัทปฏิบัติต่อสิ่งรอบข้าง ได้แก่ลูกค้า ผู้ผลิต คู่ค้า และสิ่งแวดล้อม ด้วยพุทธธรรมบททัศน์ที่เห็นถึงความอิงอาศัยระหว่างกันและกัน จึงไม่มีการกระทำที่ก่อผลเสียให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง เพราะตระหนักรู้เป็นอย่างดีว่าทุกการกระทำจะส่งผลกระทบด้านมายังบริษัทเป็นวัฏจักรสืบเนื่องต่อไป หลักการนี้คือจิตสำนึกของบริษัทแห่งเอกภาพที่มีสมมารยาชีวะเป็นกรอบจริยธรรมในการดำเนินงาน

^{๑๐} ชี. เอฟ. ชูเมกเกอร์, งานกับคุณค่าของชีวิต, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโภมดีเมือง, ๒๕๕๔, หน้า ๕๙.

ค. เป็นบริษัทที่ยึดถือผู้ดูแลของทั้งระบบเป็นศูนย์กลาง

พุทธจักรธรรมแห่งสัมมาอาชีวะ ที่มีคิดเป็นกรอบในการควบคุมการดำเนินธุรกิจของบริษัทสัมมาชีพ เป็นการลดความเป็นศูนย์กลางขององค์กรลง ทุกการกระทำจำเป็นต้องลงเเว้นผลเสียต่อสิ่งรอบข้าง ไม่ว่า จะเป็นลูกค้า ผู้ผลิต คู่ค้า ชุมชน สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการกระทำที่เห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมไป พร้อมๆกับประโยชน์ส่วนตน กำไรที่เกิดจากการสร้างความเดือดร้อนแก่สิ่งรอบข้างเป็นสิ่งต้องห้าม วิกฤติ ในปัจจุบันแสดงให้เห็นว่าระบบเกือบหนุนนุชชากติกาหรือเครื่องข่ายโดยอันสลับซับซ้อน ความมั่งคั่ง ความเจริญรุ่งเรือง และความสุขแบบยั่งยืนจะก่อตัวขึ้นเมื่อมนุษย์ชาติมุ่งไปที่ประโยชน์ส่วนรวม วาระใหม่แห่ง ศตวรรษจึงไม่ใช่การมุ่งแสวงหาความมั่งคั่งโดยมีตนเองเป็นศูนย์กลาง แต่คือการจัดสรรและแบ่งปันความ มั่งคั่งที่สอดคล้องต่อระบบองค์รวม บาร์เร็ตได้กล่าวไว้ว่า “หนทางเดียวที่บรรษัททั้งหลายจะอยู่รอดได้ใน ศตวรรษที่ ๒๑ คือการยอมรับอย่างเต็มที่ในสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับประโยชน์ส่วนรวม ทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม”^{๔๗}

ง. เป็นบริษัทแห่งความยึดหยุ่น

พุทธะบวนทัศน์ที่เห็นว่า ทุกปรากฏการณ์ในชีวิตคือการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง บริษัทสัมมาชีพ จึงมีความยึดหยุ่นสูงตามหลักความจริงแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้ และไม่ยึดติดกับการคาดการณ์ล่วงหน้าตาม สมการทางคณิตศาสตร์ ในธรรมชาติที่ไม่สิ่งใดมีตัวตนนิรันดร์ การวางแผนและการทำงานอย่างมั่นยำ จึงไม่มีจริง มนุษย์ไม่อาจคาดการณ์ได้และมักเป็นไปอย่างไม่คาดคิด มีเหตุการณ์จำนวนมากที่บุคคลเดียว ในส่องสถานการณ์ ปฏิบัติตัวแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แนวคิดนี้สอดคล้องกับทฤษฎีการวางแผนสมัยใหม่ ที่มุ่งเน้นถึงการคิดเชิงกลยุทธ์มากกว่าการวางแผนเชิงกลยุทธ์ ให้ความสำคัญกับการตระหนักรู้ต่อสิ่งที่ กำลังเกิดขึ้น รวมถึงการเรียนรู้ที่ดีขึ้นและเรียนรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงหนึ่งๆ พร้อมทั้งวิธีการปรับตัว ตอบสนองอย่างรู้เท่าทัน แจ็ค เวลช อดีตประธานเจ้าหน้าที่บริหาร ผู้เป็นต้นแบบของเจนเนอราลิตี้ เคทิก กล่าวว่า “ในโลกสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาแบบนี้ การคาดการณ์สำคัญน้อยกว่าการมีปฏิริยา ต่อต่อ”^{๔๘} นาร์ก้าเร็ต วีทเลย์ ที่ปรึกษาของคกรธุรกิจระหว่างประเทศ ได้อธิบายไว้ในหนังสือผู้นำกับ วิทยาศาสตร์ใหม่ว่า มีเพียงไม่กี่บริษัทที่ได้กำไรและก้าวหน้าจากการวางแผนที่มาจากการเข้าข่ายนิยตัน แนวคิดแบบองค์รวมเชิงความล้มเหลวนี้ได้อย่างดี เพราะความไม่มีจริงตามกฎวิถี ทำให้ไม่สามารถ สร้างสรรค์สิ่งแวดล้อมและอนาคตได้ จนกว่าจะเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับปัจจุบัน การสร้างอนาคตที่ดีเกิดจาก การเข้าไปมีส่วนร่วมโดยปัจจุบันเท่านั้น^{๔๙}

โครงสร้างของบริษัทสัมมาชีพจะมีความยึดหยุ่น และไม่เป็นในลักษณะที่แบ่งแยกหน้าที่ของพนักงาน ต่างๆเป็นชิ้นส่วนย่อยๆมาอย่างมาก รวมถึงไม่มีลำดับชั้นทางหลายระดับที่เข้มงวด เพื่อสะดวกและง่ายต่อ โลกแห่งการเปลี่ยนแปลง โธมัส เพทซินเจอร์ (Thomas Petzinger) ได้อธิบายไว้ว่า มีรายงานเรื่องของ

^{๔๗} ริชาร์ด บาร์เร็ต, บล็อกปล่อยวิญญาณธุรกิจสู่การเป็นยอดองค์กร, แปลโดย ไพรอนี ภูมิประดิษฐ์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนเรียนมีมา, ๒๕๔๖, หน้า ๔๑.

^{๔๘} นาร์ก้าเร็ต วีทเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนเรียนมีมา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๙.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

องค์กรต่างๆที่เลิกยึดติดกับโครงสร้างแบบดั้งเดิมเพื่อปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม องค์กรเหล่านั้นจะต้องมีความเข้มงวดทั้งทางภาษาและทางจิตวิทยา เพื่อรับรับกระบวนการการทำงานที่ปรับเปลี่ยนได้ง่ายขึ้น ซึ่งทำได้โดยการสร้างทีมงานชั้นนำที่มีความต้องการความต้องการแบบพิเศษที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีการจัดวางบทบาทหน้าที่อย่างง่ายๆ และจำแนกประเภทน้อยที่สุด พร้อมทั้งการรีอ่อนน้อมห้อง และสร้างที่ทำงานใหม่ ที่ชึ่งพนักงานความคิด และชื่อชื่อและนามารถให้เปลี่ยนได้อย่างอิสระเสรี ①^{๑๐๐}

---

^{๑๐๐} Thomas Petzinger, *The New Pioneers : The Men and Women Who are Transforming the Workplace and the marketplace*, New York : Simon and Schuster, 1999, กล่าวอ้างใน มาเรียเรตต์ วีตเลย์, ผู้นำกับวิทยาศาสตร์ใหม่, แปลโดย เพชรรัตน์ พงษ์เจริญสุข และคณะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ส่วนเรียนมีมา, ๒๕๕๐, หน้า ๑๔๔.